

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**на тему ОНІМИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНОГО В ХУДОЖНІЙ
СИСТЕМІ ТВОРІВ В. ШКЛЯРА “ЧОРНИЙ ВОРОН” ТА “МАРУСЯ”**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0358-у
спеціальності 035 “Філологія”
освітньої програми “Українська мова та література”
спеціалізації 035.01 “Українська мова та література”

О. М. Іонова

Керівник

канд. філол. наук,
доц. І. І. Ільченко

Рецензент

канд. філол. наук,
доц. С. В. Сабліна

Запоріжжя
2020

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет *філологічний*

Кафедра *української мови*

Рівень вищої освіти *магістр*

Спеціальність *035 “Філологія”*

Освітня програма *“Українська мова та література”*

Спеціалізація *035.01 “Українська мова та література”*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української мови

Р. О. Христіанінова

24 жовтня 2018 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Іоновій Ользі Миколаївні

1. Тема роботи *Оними через призму історичного в художній системі творів В. Шкляра “Чорний Ворон” та “Маруся”, керівник роботи Льченко Ірина Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, затверджені наказом ЗНУ від 24 травня 2019 року № 781-с.*
2. Строк подання студентом роботи – 17.12.2019
3. Вихідні дані до роботи : *Шкляр В. М. Залишенець. Чорний Ворон. Харків : Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2010 ; Шкляр В. М. Маруся. Харків : Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2014 ; наукові праці Л. О. Белея, І. І. Льченко, Ю. О. Карпенка, О. В. Суперанської, О. І. Фонякової та ін.*
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
 1. *Роль онімів у відображенні подій минулого в художніх творах.*

2. Ономастичні розряди історичних романів В. Шкляра “Чорний Ворон” та “Маруся”.

3. Функціональне навантаження онімів.

4. Особливості ідіостилю В. Шкляра через використання власних назв.

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада керівника роботи	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Ільченко І.І., доцент	24.09.2018	24.09.2018
Перший розділ	Ільченко І.І., доцент	30.10.2018	30.10.2018
Другий розділ	Ільченко І.І., доцент	04.02.2019	04.02.2019
Висновки	Ільченко І.І., доцент	04.11.2019	04.11.2019

6. Дата видачі завдання – 24 вересня 2018 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	Вересень – жовтень 2018р.	Виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	Листопад – грудень 2018 р.	Виконано
3.	Написання вступу	Січень 2019 р.	Виконано
4.	Підготовка першого розділу “Історичні події через власні назви”	Лютий – травень 2019 р.	Виконано
5.	Написання другого розділу “Ономастичні паралелі історичних романів “Чорний Ворон” та “Маруся””	Вересень – листопад 2019 р.	Виконано
6.	Формулювання висновків	Листопад 2019 р.	Виконано
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	Грудень 2019 р.	Виконано
8.	Захист роботи	Січень 2020 р.	Виконано

Студент _____

О. М. Іонова

Керівник роботи _____

І. І. Ільченко

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер _____

Л. М. Стовбур

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра “Оніми через призму історичного в художній системі творів В. Шкляра “Чорний Ворон” та “Маруся”” містить 67 сторінок.

Для виконання кваліфікаційної роботи дібрано 315 власних назв, опрацьовано 61 наукове джерело.

Об’єктом дослідження стали ономастикони творів “Чорний Ворон” та “Маруся” В. Шкляра.

Предметом вивчення були функції власних назв романів В. Шкляра у зображенні історичних подій.

Мета роботи: комплексний зіставний аналіз ономастиконів історичних романів В. Шкляра “Чорний Ворон” та “Маруся”.

У процесі дослідження виконано такі **завдання**:

- 1) обґрунтовано теоретичні засади вивчення власних назв у художніх творах;
- 2) виявлено ономастичні розряди історичних романів В. Шкляра;
- 3) з’ясовано художньо-зображальні функції власних назв у творах;
- 4) зіставлено специфічні риси ономастиконів романів “Чорний Ворон” та “Маруся”;
- 5) встановлено роль власних назв в ідіостилі В. Шкляра.

Дослідження велося із застосуванням описового та зіставного **методів**, що передбачають лінгвістичне спостереження, узагальнення, класифікацію та зіставний аналіз матеріалу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше проведено зіставний аналіз власних назв творів В. Шкляра “Чорний Ворон” та “Маруся”, визначено особливості використання онімів в ідіостилі письменника та окреслено їх стилістичні функції.

Сфера застосування. Результати дослідження можуть бути використані при розгорнутих ономастичних розвідках творчості В. Шкляра, у вишах, на спецкурсах та засіданнях лінгвістичного гуртка.

Ключові слова: АНТРОПОНІМИ, ВЛАСНІ НАЗВИ, ТОПОНІМИ, ФОНОВІ ОНІМИ, ФУНКЦІЇ ОНІМІВ, ХРОНОНІМИ

ABSTRACT

Bachelor's thesis *Onims due to the Prism of the "Black Raven" and "Marusya" Works by V. Shklyar in the Historical System in the Artistic System* contains 67 pages.

To fulfill the thesis 315 lexical units were selected, 61 scientific sources were studied.

The object of the study were a set of proper names in the novels by V. Shklyar "Black Raven" and "Marusya".

The subject of the study were the functions of the proper names in the novels by V. Shklyar in the process of depiction of historical events.

The aim of this study were the complex comparative analysis of proper names in V. Shklyar's novels "Black Raven" and "Marusya".

During the study the following **tasks** were completed:

- 1) theoretical principles of study of the proper names in fiction had substantiated;
- 2) the onomastic discharges of V. Shklyar's historical novels had found;
- 3) the artistic figurative functions of proper names in novels had clarified;
- 4) the specific features of systems of proper names in novels "Black Raven" and "Marusya" had compared;
- 5) the role of proper names in the individual style of V. Shklyar had established.

The study is based on the descriptive and comparative **methods** which provides for linguistic observation, generalization, classification and comparative analysis of the material.

Scientific novelty of the study is that at first time the comparative analysis of proper names in the novels by V. Shklyar "Black Raven" and "Marusya" had carried out, the specificity using proper names in individual style of writer had established and stylistic features of proper had clarified.

Application Field. The results of the study can be used in the expanded onomastic studies of V. Shklyar's creativity, in the universities, at special courses and at meetings of the linguistic circle.

Keywords: ANTHROPONYMS, PROPER NAMES, TOPONYMS, BACKGROUND PROPER NAMES, FUNCTIONS OF THE OWN NAMES, CHRONONYMS

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ ЧЕРЕЗ ВЛАСНІ НАЗВИ.....	10
РОЗДІЛ 2. ОНОМАСТИЧНІ ПАРАЛЕЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ “ЧОРНИЙ ВОРОН” ТА “МАРУСЯ”.....	24
2.1. Роль антропонімів у дотриманні історичної правди.....	26
2.2. Хрононіми в художніх системах творів.....	41
2.3. Топоніми – репрезентанти національної історії.....	45
2.4. Функціонування фонових онімів.....	52
2.5. Специфіка використання власних назв в ідіостилі В. Шкляра.....	57
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62

ВСТУП

Власні назви є невід'ємною частиною будь-якого художнього твору. Важко уявити твір, у якому вони взагалі були б відсутніми, особливо, якщо він на історичну тематику. В цьому випадку використання письменником власних назв є необхідними. Оними виступають важливою складовою архітектоніки художнього тексту та мають велике значення для виявлення виняткових компонентів індивідуального стилю письменника. Вони становлять невід'ємну лексичну категорію тексту та разом з іншими мовними засобами реалізують концепцію світобачення письменника.

Для історичних творів оними важливі через здатність відтворювати характер епохи, підкреслювати достовірність та реальність описуваних подій, розкривати колорит, викликати ряд асоціацій у читача, а також брати участь у реалізації авторських поглядів та втіленні ідейного задуму.

На сьогодні стрімко зростає увага лінгвістів до комплексних розвідок у царині літературно-художньої ономастики. Дослідження ролі власних назв у художньому тексті дає можливість мовознавцям виявити різноманітні виражальні засоби, які письменники використовують для створення неповторного та яскравого художнього світу. З кожним роком у галузі літературної ономастики створюються нові вектори дослідження адже стає ширшим коло українських майстрів слова, чиї твори слугують матеріалом для різнопланових ономастичних розвідок.

Літературно-художнім онімам у творах українських письменників присвячені праці О. Саврей [39], Т. Крупеньової [29], Л. Шестопалової [53], І. Ільченко [16] та ін. У своїх розвідках мовознавці встановлюють специфіку літературної ономастики, визначають функції літературних онімів, виявляють їх символічність. Здебільшого дослідники зосереджують увагу на аналізі однієї групи онімів або ономастикону одного твору. Стосовно дослідження ономастикону творів Василя Шкляра, то на сьогодні маємо порівняно невелику кількість мовознавчих розвідок у цьому напрямі (статті А. Вегеш, О. Мороз, Л. Бачун).

Для того, щоб детальніше простежити авторську манеру, стильові риси, особливості ідіостилю письменника нам необхідно узяти до уваги декілька творів одного автора та порівняти їх. З огляду на це, для дослідження обрано онімний простір в історичних романах В. Шкляра “Чорний Ворон” та “Маруся”.

Актуальність дослідження визначається тим, що останнім часом посилюється увага лінгвістів до дослідження власних назв, особливо в художніх творах. Зростає кількість творів українських авторів, які вже проаналізовані з погляду ономастики. На сьогодні вже існують праці з дослідження ономастикону історичних творів В. Шкляра, проте в зіставному аспекті з акцентом на специфіку ідіостилю автора, оніми досі досліджені не були. Теоретично важливим і актуальним видається зв'язок досліджуваної теми із загальними проблемами сучасної української ономастики взагалі.

Об'єкт дослідження – система власних назв у творах “Чорний Ворон” та “Маруся” В. Шкляра. Для дослідження було обрано власні назви саме цих творів, тому що їх жанровий різновид дозволяє якнайточніше проаналізувати значення та функції онімів.

Предметом дослідження є ономастикони романів В. Шкляра та їх функції у зображенні історичних подій.

Мета роботи – комплексний зіставний аналіз ономастиконів історичних романів В. Шкляра “Чорний Ворон” та “Маруся”.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

- 1) проаналізувати теоретичні праці з літературної ономастики;
- 2) класифікувати всі ономастичні одиниці історичних романів В. Шкляра;
- 3) встановлення художньо-зображальних функцій власних назв у творах;
- 4) зіставити ономастичні особливості романів “Чорний Ворон” та “Маруся”;
- 5) встановити вплив власних назв на ідіостиль В. Шкляра.

Методи дослідження: у роботі основними є описовий, з його універсальними прийомами спостереження та системним підходом при визначенні мовних фактів і явищ, та зіставний методи. Методологічною

базою дослідження також стали роботи з ономастики Ю. О. Карпенка, О. В. Суперанської, Г. П. Лукаш, О. Ф. Немировської та ін., а саме їхні антропонімічний, топонімічний та хрононімічний аспекти.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше проведено зіставний аналіз власних назв творів В. Шкляра “Чорний Ворон” та “Маруся”, визначено особливості використання онімів в ідіостилі письменника та окреслено їх стилістичні функції.

Практичне значення дослідження: його результати можуть бути використані при розгорнутих ономастичних розвідках творчості В. Шкляра, на факультативних заняттях та засіданнях лінгвістичного гуртка.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи виголошено на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Українська мова в просторі й часі”, що проходила 17-19 квітня 2019 року в Національному університеті “Львівська політехніка”.

Публікації. Основні наукові результати дослідження відображено у статті, опублікованій у збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції “Українська мова в просторі й часі”, 2019.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ ЧЕРЕЗ ВЛАСНІ НАЗВИ

Як відомо, без знання минулого немає майбутнього. Ми дізнаємося про події давніх часів не лише з підручників історії, літописів, хронік, інтернету і т.п., особливу роль також відіграють художні твори на історичну тематику, в яких відображено перипетії конкретної епохи. Очевидним є те, що письменник не завжди достеменно відображує порядок подій, дотримується хронології, створює систему персонажів лише з реально існуючих осіб. Радше сказати, майстер слова ніби віддзеркалює епоху, пропускає події через власне душевне та психічне сприйняття та викладає їх у своїй інтерпретації. Тому сприймати історичні твори, як стовідсотково правдиве відтворення подій минулого ми не можемо.

Іван Франко з цього приводу писав, що "...історія необхідна письменнику лише з метою вираження своїх ідей. Повість історична – се не історія. Повістяр користується тільки історичними фактами... для воплощення певної ідеї" [49, с. 185].

Неможливо не погодитися з цією думкою, бо навіть якщо письменник намагатиметься зобразити реальні події у своєму творі як найточніше, все одно на перший план виступатимуть його художні ідеї, світосприйняття, зображення внутрішнього світу персонажів та ін., а історія виступатиме лише загальним тлом, своєрідною канвою, на якій автор майстерно вишиває різнобарвними нитками художній світ.

Розповідь про будь-яку подію передбачає три елементарні умови: 1) хто є дійовими особами? 2) коли відбулася подія? 3) де вона відбувається? Для їх об'єднання та конкретизації нами введено термін "три єдності".

Тому під час написання твору на історичну тему письменнику необхідно визначитися з такими найголовнішими аспектами:

-

ерсонажі, про які йтиме мова (з огляду на історичну направленість, часто автор звертається до постатей, які реально існували);

-

онкретний часовий відрізок (визначитися з часом для такого твору – найважливіше завдання для автора; саме після цього етапу йтиме добір фактажу, опрацювання архівних документів, робота зі спогадами очевидців і т.д.);

-

еографічний простір, в якому відбуватимуться події.

Саме для визначення трьох наведених вище єдностей, письменнику необхідні власні назви: реаліоніми, хрононіми, топоніми. Без них неможливо описати будь-яку подію, поготів якщо це художній історичний твір.

Дослідженням внеску онімів в історичну ретроспективу художніх творів займалися І. Корнієнко, О. Єфімовська [28], Г. Шотова-Ніколенко [56], Н. Хрустик [51], Т. Крупеньова [29], І. Ільченко [15]. У своїх працях мовознавці всебічно вивчають функціонально-стилістичні можливості онімів, виявляють закономірності й принципи називання персонажів, роль власних назв побудові художнього світу твору.

Отже, в історичному творі оніми підпорядковуються законам відтворення історичної правди, проте також беруть участь у реалізації авторського світобачення у побудові концепції художнього твору. В такому творі власні назви формують ономастичне поле, в якому кожний онім несе у собі певне функціональне навантаження. Їхнє вживання є вмотивованим на досягнення конкретної авторської мети, а саме – найточніше відтворення історичної епохи.

Вибір імен персонажів, особливо в історичних творах, – дуже відповідальний процес, що вимагає клопіткої роботи письменника. Адже антропоніми художнього твору, складаючи цілісну систему, допомагають відтворити не лише дух доби, наголошують на достовірності описуваних

подій, а й виступають стилістично-виражальними засобами твору, підкреслюють специфіку ідіостилю письменника.

Ім'я в художньому творі, на відміну від реального життя, викликає особливі емоції, набуває конотативного забарвлення, що максимально увиразнює його. Внутрішня форма імені так чи інакше співвідноситься з художнім образом, а значення імені перегукується з ним [53, с. 8].

Антропоніми в художніх творах на історичну тему наділені немалим семантико-стилістичним потенціалом та виконують ряд функцій: номінативну, конотативну, характеротворчу, емоційно-експресивну. Імена персонажів також можуть вказувати на соціальний статус особи, передавати національний та місцевий колорит. В контексті уживання антропонімів в ретроспективному напрямі, слід зазначити їх можливість відтворення історичної дійсності.

В антропонімах може бути закодована характеристична та оцінна інформація про героїв твору. Ю. Карпенко свого часу зауважив, що “власні назви в художньому творі передусім виконують стилістичну функцію і беруть участь у створенні образів” [25, с. 14].

Отже, антропоніми в історичному творі найчастіше є поліфункційними.

Власне ім'я на позначення реально існуючих осіб – реаліоніми – в історичному творі відкривають простір для уявлень читача, викликають ряд асоціацій. Цікавою є думка Л. Белея: “Саме імена реальних відомих історичних осіб здатні чи не найбільшою мірою викликати в читачів бажані авторів асоціації з визначною історичною добою. Вони здебільшого і служать часовою канвою літературного твору” [3, с. 36].

Саме через те, що історичні прототипи у творах найчастіше є нам знайомими з підручників, документальних фільмів, всесвітнього павутиння та інших джерел, ми на момент прочитання твору вже маємо уявлення про цих персонажів. Позитивне чи негативне сприймання історичних постатей якоюсь мірою може підготувати читача до сприймання твору. В такому

випадку, завданням автора є підтвердити сформовану раніше думку чи змінити її.

Власне ім'я в художньому творі відіграє важливу роль як стилісистема і як орієнтир для читача. Засобами образного слова зображені явища і події української історії, при цьому імена персонажів гармонійно вплітаються в мовностилістичну тканину художнього твору [10, с. 219].

Вживання імен у реальному житті найчастіше не викликає у людей особливих емоцій (винятком є випадки, коли хтось має дуже не звичне ім'я), проте в літературі особлива увага завжди припадає на ім'я персонажа. Воно в змозі викликати особливі емоції, набуті експресивного забарвлення чи навіть увиразнити свого власника у творі. Найчастіше – перше, що ми дізнаємося про героя зі сторінок будь-якого твору – це його ім'я. Ми сприймаємо його, проводимо певні паралелі чи асоціації, запам'ятовуємо та врешті ідентифікуємо у своїй свідомості цього героя, надалі поринаючи у художній світ книги. Антропоніми працюють на художній текст, увиразнюють його, впливають на сприйняття та розуміння читачем.

Особливості творення, семантичного наповнення, власних імен не лише виражають текстову та підтекстову інформацію, а й розкривають життєву позицію самого письменника, указують на індивідуальні особливості його художнього мислення [43, с. 147].

Якщо провести паралелі з власними іменами в реальному житті та в художньому творі, то різницею є те, що в останньому вони семантично наповнені. О. Суперанська підкреслює: "...письменник паралельно створює ім'я і образ, які взаємно уточнюють і доповнюють одне одного" [44, с. 57]. Тому ще більш цікавим є простежити за трансформацією власних назв на позначення реально існуючих людей у художньому творі, звернути увагу на те, як реаліонім набуває нового конотативного значення, як розкриває ідейний зміст твору чи виступає виразником авторської оцінки персонажа.

Художня виразність антропонімів в історичному творі виникає завдяки їх сприйманню на ментальному рівні та осмисленню у контексті, таким контекстом виступає історичний, у межах якого імена осіб слугують

історичними й національно-культурними знаками [34, с. 94]. Поетапно відбувається конкретизація, потім ускладнення семантики антропоніма в межах цього контексту. Таким чином, повноцінне значення, що набуває власне ім'я в художньому творі, базується лише на основі всього тексту.

Отже, літературні антропоніми є особливим випадком вживання імені людини, його проєкцією в царині художнього тексту. У творі на історичну тему, антропоніми слугують для вираження авторської позиції, дають змогу якомога образніше зобразити розмаїття людських характерів, вчинків героїв. В такому творі в повному обсязі розкривається панорама їх функцій, поетична етимологія та структура. Одним з найважливіших засобів для письменника донести настрій минулої епохи, передати її колорит є саме антропоніми.

Другою “єдністю” є часова. В історичному творі цей аспект є одним з найголовніших. Саме від темпоральної конкретизації залежатиме вся система мовних та художніх засобів у творі. Для визначення часового проміжку часу письменники часто вдаються до залучення хрононімів – власних назв відрізків часу, які є вагомим в історичному та соціокультурному плані. Вони є унікальним носієм історичної пам'яті народу та разом з іншими онімами, це один із засобів індивідуалізації нації.

Проте, щоб день, рік чи більший відрізок часу одержав назву, потрібна подія, яка виділяє цей часовий індикатор від інших темпоральних відрізків [24, с. 2]. Хрононіми вказують читачу на події, притаманні якомусь окремому часу та виділяють його в окрему одиницю. Разом з тим, події відбуваються не лише в часі, а й у просторі, який може бути конкретним, чітко окресленим або невиразним. Номінативна відповідність конкретного факту, що дав початок хрононіму може бути прямою чи опосередкованою.

Тому зазначаємо, що хрононіми безпосередньо пов'язані з топонімами. Топоніми називають конкретні географічні об'єкти, проте ці назви співвідносні з певним часом, а хрононіми номінують темпоральні відрізки, проте ці відрізки співвідносні з певними територіями. При тому ж назви позначають такі темпоральні частини, які виділяються певною суспільно вагомою подією [24, с. 2].

Особливістю хрононімів може бути те, що зважаючи на власний соціальний досвід, читач може сприймати їх без згадування конкретного числа та місяця. Наприклад, *Помаранчева революція* чи *Революція гідності*. Лише під час згадки цих хрононімів, у свідомості відбувається співвіднесення їх з датами, коли ці події відбулися. Залучаючи подібні хрононіми в текст, майстер слова не має необхідності дублювати поруч дати їхніх подій, а навпаки, акумулює свідомість та пам'ять читача, закликає його до співвіднесення часу, можливо, навіть, до пошуку асоціацій.

В історичних творах ми можемо розділити хрононіми на дві групи (спираючись на класифікацію О. Карпенко [24, с. 4]), які залежать від різних розумінь часу, а саме – лінійне (коли час є вектором, що рухається з минулого в майбутнє) та циклічне (певна подія, яка повторюється з якоюсь періодичністю, наприклад: раз на рік). Лінійними є хрононіми, наприклад, *Мезозойська ера*, *Ватерлоу*, *Битва під Хотиним*; прикладом циклічних є *Щедрий вечір*, *Водохрещтя*, *Великдень* та ін.

Також до хрононімів зараховується народна інтерпретація назв свят, присвяток, сезонів, календарних періодів. Вчені розглядають хрононіми як власні імена особливого класу, призначення яких пов'язане із закріпленням у мові особливостей національної історії, культури й побуту [52, с. 194].

О. Чебанюк поділяє хрононіми на народні та історичні [52]. Зазначимо, що для твору на історичну тему важливими є обидва різновиди. Відмінність народних хрононімів від історичних у тому, що останні є переважно лінійними (як зазначалося вище), а народні – циклічні.

Хрононімію живить духовна й матеріальна культура народу. За походженням хрононіми можуть бути віднесені або до релігійної, або до світської сфери функціонування [17, с. 410].

Отже, для позначення часу в історичному творі письменнику слугують хрононіми – особливий розряд власних імен на позначення різних темпоральних одиниць. Їх призначення вчені пов'язують із закріпленням у мові історії, культури та побуту. Вони відображають мовну картину світу, національну специфіку народу. Хрононіми у творі слугують перш за все для

взаємодії автора та читача. Вони передбачають зворотній зв'язок від того, хто сприймає художній твір, налаштовують на діалог.

Третьою єдністю в історичних творах є просторова. Географічний складник є важливим для опису будь-якої події, особливо в художньому творі. Просторовими маркерами в художній літературі і не тільки, виступають топоніми. Власні назви на позначення місцевості, регіону, населеного пункту і т.д. в історичному творі є невід'ємним складником цілісного сприйняття подій та твору загалом. Вони забезпечують реальність зображуваних подій, окреслюють певний простір, в якому діють головні та другорядні персонажі, розгортаються, переплітаються сюжетні лінії.

Топоніми це одиниця мови, що має особливу семантику, потужний експресивний потенціал, є стилістично та національно маркованою.

Відомими дослідниками літературно-художньої топоніміки є Ю. Карпенко, О. Карпенко, О. Фонякова, В. Суперанська, О. Немировська, Г. Лукаш, М. Фененко та інші.

Для кожного письменника характерним є власне, індивідуальне використання топонімів і манера вводити їх у твір, вписувати у контекст. Погоджуємося з Г. П. Лукаш, яка влучно зауважила: “Топоніми як засоби реалізації мистецького задуму створюють своє семантичне поле по відношенню до системи дійових осіб. Вони або безпосередньо стосуються життя героя, вказують на координати його місцеперебування, або служать орієнтирами у світі існування другорядних осіб” [31, с. 8]. Кожен письменник дуже ретельно відбирає топоніми для твору, особливо якщо це історичний твір. Бо дотримання історичної правди та реальності оповіді є найголовнішим в такому творі. Просторова локалізація середовища є вагомим ознакою художнього топосу.

Через переосмислене вживання в художньому творі, топоніми перетворюються на яскраві й неповторні образи, що наповнюють твір настроєвою палітрою, активізують уяву читача, викликають емоції, змушують аналізувати. Влучною є думка М. В. Фененка, котрий відзначає, що “...вживання власних географічних назв – топонімів має важливе

допоміжне значення, бо сприяє конкретизації, посиленню враження, уявлення. Вживання топонімів свідчить про кругозір автора, його духовні інтереси, смаки, уподобання, симпатії чи антипатії” [47, с. 87].

У художньому творі топоніми виконують ряд функцій. О. Фоякова стосовно цього пише: “Географічні назви виконують особливо важливу роль в тексті: слугують композиційно-мовленнєвим засобом створення документальності оповіді в авторській мові, по-різному розкриваючи образ автора-оповідача; пов’язані з розвитком сюжету й мікротем тексту; трапляються і в мові персонажів, виконуючи різноманітні функції” [48, с. 83-84].

Також щодо функцій топонімів, то в залежності від емоційного забарвлення та контексту, дослідниця виділяє такі:

1)	Р
еально-географічна, нейтрально-описова;	
2)	З
нижено-побутова, конкретно-біографічна;	
3)	П
росторічно-комічна, гумористична;	
4)	П
іднесено-лірична, поетична [48, с. 88].	

Усе ж таки, головна функція топонімів у художньому творі – це посилення локальної характеристики співвідношення персонажа з місцем дії та ствердження ефекту реальності, достовірності описуваних подій. О. В. Савреї наголошує: “...створюючи, на перший погляд, чисто зовнішні ефекти, що лежать на поверхні асоціативного топонімічного “поля”, топоніми функціонують в чітко заданому ракурсі, сприяючи утворенню глибинного внутрішнього сюжету, асоціацій-паралелей і контрастних опозицій, висвітлюючи певні нюанси контексту й характери персонажів” [39, с. 113]. Слід зауважити, що виконуючи в художньому творі сюжетотвірну та хронотопічну функції, топоніми вибудовують потрібний письменницькому

здуму зміст, виступають важливими показниками конкретного історичного часу та відповідної географії твору.

Іноді топоніми у творі можуть набувати символічного значення. У разі, коли письменник вживає топонім, котрий є відомим людському загалу, то у сприйнятті читачів одразу спливають асоціації. Наприклад, топонім *Італія* у багатьох асоціюватиметься з пастою та піцою, а *Запорізька Січ* – з козаками. О. О. Вартанова влучно зазначила з цього приводу: “...топонім наділений властивістю зберігатися в пам’яті людей як певний сюжет, який робить можливим його функціонування в тексті як символу. Завдяки цьому, топонім, потрапляючи до тексту, завдяки майстерності автора, поглиблює загальну ідею тексту, організовує художнє ціле поетичного тексту і сприяє читацькому сприйняттю” [4, с. 15].

Стилістична вагомість топонімів у створенні художнього часопростору притаманна саме творам на історичну тематику, в яких такі власні імена мають свої явні чи приховані стилістичні мотивації, завуальовані чи прямі алюзії, які розкриваються в літературній композиції твору або, навіть, за його межами.

В деяких випадках використання топонімів у художніх творах, вони, навіть, належать до головних засобів створення певного стилістичного забарвлення. Топоніми мають велике значення у становленні єдності плану змісту й плану вираження – значення й звучання.

О. Ф. Немировська підкреслює, що “літературний топонім завжди задіяний у контекст твору, мобілізований митцем з безлічі назв саме для цього твору, працює на нього, творить своє унікальне асоціативне поле, свій топонімійний фон, який слугує камертоном смислового наповнення у творі” [35, с. 118]. Доцільною є думка, розглядати топоніми у контексті, як складову єдиного цілого – онімного простору художнього твору. Адже без контексту, топонім не мав би ніяких додаткових конотацій, окрім локалізації дії. Саме в контексті художнього твору можна визначити вплив топонімів на ідейно-тематичний зміст, систему образів, розкриття авторської концепції персонажів.

У творах на історичну тематику топоніми забезпечують локальне історичне тло для розгортання подій. Вони є маркерами, які акумулюють важливу національно-культурну та історичну інформацію, пов'язану з життям конкретного етносу.

Отже, топоніми в художньому творі забезпечують правдиве відтворення минувшини, масштабному панорамному зображенню історичних подій, чіткій локалізації місця дії. Адже без географічних назв було б дуже важко письменнику досягнути достовірності оповіді. Топоніми беруть участь у створенні образів роману, у розгортанні сюжетної лінії, вони взаємодіють з іншими мовними й позамовними засобами творення дійсності. Використання назв географічних об'єктів є необхідним під час написання будь-якого твору на історичну тему.

Окрім вищезазначених “єдностей” опису подій, важливу роль у відображенні історичного минулого відіграють фонові оніми. Це невід'ємна частина онімного простору будь-якого твору. Вони використовуються для утворення багатомірності смислу, надають історичним творам різноманітності, виразності й відповідності з тими подіями, які в них зображуються.

Дослідженням ролі фонових онімів в художньому тексті займалися такі відомі мовознавці як Є. Отін, В. Калінкін, Д. Бучко, О. Немировська.

До складу фонових онімів вчені зараховують: етніоніми, домоніми, біблійоніми, асоціоніми, еклезіоніми і т.д.. Деякі мовознавці також зараховують до складу фонових онімів хрононіми та реаліоніми. Проте з огляду, на специфіку обраної нами теми, а саме, – історичні твори, то зважаючи на велику значимість власних імен на позначення реальних осіб та онімів на позначення часових відрізків – відмежовуємо їх від фонових онімів та розглядаємо як окремі групи власних назв.

В художньому творі на історичну тему фонові оніми є підпорядкованими ідейно-художньому задуму автора та мають важливе значення для сюжетно-композиційної будови тексту. Вони здатні створювати заданий письменником ефект, активізувати необхідну енциклопедичну

інформацію, створити у читача логічні асоціації. Також фонові оніми можуть використовуватись майстром слова як деталь сюжетної лінії або характеристика персонажа, часу чи дії твору.

Фонові оніми створюють найрізноманітніші стилістичні ефекти – від характеристики персонажів, асоціативно-логічних та емоційних асоціацій до утворення ідейних, концептуальних настанов як в конкретному творі, та і в контексті всієї творчості письменника [36, с. 110].

Коли письменник ставить перед собою чітку мету – реалістичне відображення подій минулого, – то фонові оніми у творі сприятимуть цьому якнайкраще. З їх використанням створюється певне асоціативне поле з дією на конкретного персонажа, сюжетну колізію, створюються оцінні літературні нюанси.

В художньому творі фонові оніми виконують такі функції:

- 1) с
лужать для створення колориту певної епохи;
- 2) в
ідбивають інтелектуальний, культурний фон, що оточував письменницю та її героїв, розкривають філософську концепцію автора;
- 3) в
икористовуються як “семантично ущільнені одиниці”, що дають можливість лаконічно висловити потрібну автору інформацію, створити тональність оповіді;
- 4) о
посередковано характеризують персонажів твору, створюють паралелі, контрастне протиставлення;
- 5) в
живаються у переносному значенні для порівняння [39, с. 102].

Отже, фонові оніми доповнюють оповідь автора, додають їй більшої реальності, достовірності. Вони здатні розкрити колорит, національні особливості, підкреслити ідейний задум автора, викликати ряд асоціацій у читача. Фонові оніми виступають у творі змістовними центрами, які

формують його в єдине ціле. Для сприйняття та розуміння смислу, що приховується, необхідні знання з історії, культури та ін.. Щоб повною мірою осягнути роль та місце фонових онімів у творі, читачу необхідно бути інтелектуально розвиненим. Ця риса також є необхідною для письменника, котрому слід доречно вплести ці власні назви в канву художнього твору.

Описані вище групи власних назв є яскравим прикладом того, що для історичного твору їх вживання є справді необхідним, бо як зазначає І. А. Корнієнко: “художній текст є функціонально замкненою системою естетично організованих мовленнєвих засобів, тому власна назва в ньому набуває багатьох смислових зв’язків, складних асоціацій і конотацій, які й утворюють його індивідуально художню семантику, що значно відрізняється від власне мовної” [27, с. 60].

Багато уваги дослідників приділено проблемі функцій онімів у художньому творі. Мовознавці виділяють багато різних функцій, та на сьогодні сталої класифікації досі немає. Проте, спираючись на специфіку жанрового різновиду, а саме – історичний роман, – можемо визначити такі: номінативна, текстотвірна, характеристична, локалізаційна, хронотопна, алюзивна, символічна, емоційно-оцінна.

По-перше, функціями, що виконують всі власні назви художнього твору є номінативна, бо всі вони називають окрему особу, предмет чи поняття та текстотвірна – функція що пов’язує усі структурні елементи тексту. Виконуючи текстотвірну функцію, система власних назв організовує текст в єдине смислово завершене ціле.

Характеристичну функцію в історичному художньому творі виконують переважно антропоніми. Щодо локалізаційної функції онімів, то здебільшого вона належить топонімам і гідронімам, адже завдяки цим географічним назвам, читач може безпомилково виявити, де саме відбувається подія, по яку йдеться у творі, який край чи навіть країну описує письменник.

Хронотопна функція власних назв вказує на час і місце описуваних у творі подій. Стосовно відображення місця, то в цьому плані вона схожа з

локалізаційною функцією, але на рахунок часу, то цю функцію у творі виконують хрононіми та геортоніми.

Алюзивну функцію у художньому творі можуть виконувати геортоніми, бо не називають дати, а лише символічно натякають на них, тим самим провокуючи читача співвіднести ці оніми з датами, що вже традиційно вкарбувалися у пам'ять та свідомість українського народу, так і деякі антропоніми. Це виражається у тому, що алюзія, тобто натяк на реально існуючу особу викликає у читача асоціації з нею. Такий прийом є характерним для художнього мовлення. Часом письменники навмисно вдаються до прийомів виклику асоціацій у читача. При чому ці асоціації можуть бути як позитивними, так і негативними. Багато у чому, цей процес залежать від світобачення самого автора та читацького досвіду.

Символічну функцію у художньому творі може виконувати будь-яка група власних назв. Адже і власні імена людей, і географічні, і темпоральні й інші оніми мають змогу спонукати читача співвіднести їх з символами, що вже сформувалися у його свідомості через багатовіковий досвід суспільства.

Не менш важливими є емоційно-оцінна функція власних назв. Серед онімів з емоційним забарвленням виокремлюються класи, виділені за характером названих об'єктів і типом додаткових конотацій. Усі власні назви у тексті можна розділити на емоційно-нейтральні та емоційно-забарвлені. Щодо емоційно забарвлених онімів, то вони можуть нести як позитивне ставлення, так і негативне. До власних назв з позитивною конотацією відносимо зменшено-пестливі онімні форми, котрі дуже часто зустрічаються в художніх тестах. Такі функції онімів часто допомагають з характеротворенням героїв, виступають маркерами міжособистісних стосунків між персонажами, роблять текст більш образним, емоційно забарвленим.

Ономастикон будь-якого художнього твору – явище надзвичайно складне та багатоаспектне. Саме від майстерності письменника влучно дібрати власні назви (відповідно до контексту, жанрових та стильових особливостей твору) й залежить сприйняття художнього тексту читачем. До

вибору власних назв слід підходити відповідально та виважено, адже задля дотримання відчуття реальності та достовірності подій у читача, кожний онім має бути синхронізованим з місцем подій та часовим відчуттям епохи. Письменнику важливо осмислити семантичну глибину власних назв і передати її у формі відповідних контекстів за допомогою філігранного словесного оточення. Продуктивність будь-якого онімного елемента залежить від теми і жанру твору. Естетика власних назв є основним мірилом для їх існування у мовленні, проте критерії доречності, особливості влучного використання онімів у конкретному висловлюванні зумовлюються їх належністю до певного стилю.

Отже, реалізація задуму відображення історичних подій у творі безпосередньо залежить від вибору письменником власних назв. Жанр творів на історичну тему, підпорядкований законам реалістичного письма і це зумовлює використання реального ономастикону (реаліоніми у складі антропонімів, хрононіми топоніми та ін.). Власні назви в таких творах відтворюють характер епохи, її колорит, слугують для вираження комплексів ідей та переконань письменника, роблять твір емоційно навантаженим та експресивно напруженим.

РОЗДІЛ 2

ОНОМАСТИЧНІ ПАРАЛЕЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ “ЧОРНИЙ ВОРОН” ТА “МАРУСЯ”

Будь-який художній твір є особливою формою інтерпретації думок, почуттів людини та має свою організацію, свої елементи. Власні назви у цій системі займають важливе місце. Використання власних назв є обов'язковим під час написання творів на історичну тему. Л. Белей вважає, що “власні імена, хоча їх не експонують у музеях, не продають на аукціонах, ними не хизуються новоявлені шанувальники та колекціонери старовини, є визначним і неоціненним набутком духовної культури українців” [2, с. 123].

Без аналізу ономастикону художнього твору справжнє, повноцінне розуміння тексту видається неможливим. Вивчення ономастичного аспекту художнього твору є складовою дослідження творчості письменника загалом, та визначення особливостей його ідіостилю. Вибір автором власних імен для свого твору не буває випадковим.

Письменники використовують власні імена задля формування струменя етносвідомості нації. З допомогою онімів відображуються особливості образотворення автора, його ідей та сюжетних концепцій. В історичних творах власні назви виступають історичними та національно-культурними маркерами, підпорядковуються законам правдивого відтворення минувшини та утворюють розгалужене онімне поле. Саме зіставлення ономастиконів історичних романів Василя Миколайовича Шкляра “Чорний Ворон” та “Маруся” лягло в основу нашого дослідження.

В обох романах автор описує події однієї з найдраматичніших сторінок історії України, а саме – визвольної боротьби нашого народу проти більшовицької влади (часи Української Народної Республіки, 1919-20-ті роки ХХ ст.). З огляду на жанр творів, В. Шкляр дуже багато працював з архівними джерелами задля якомога точнішого відтворення доби. З особливою ретельністю автор поставився також до вибору власних імен. Саме оніми як виразники історичного часу мають велике значення для

художньої палітри романів. В них закодовано історичну та національно-культурну інформацію, бо саме власні назви асоціативно сигналізують читачу про особливі риси ментальності, своєрідність світобачення, культурну орієнтацію представників конкретної національності. Через оніми в історичному творі письменник не лише передає події чи факти з життя народу, а й закодовує в ньому глибшу інформацію, насамперед інтелектуального плану.

Під час роботи над романом “Чорний Ворон” письменник звертався до документальних видань історика Р. Ковалева “Героїзм і трагедія Холодного Яру”, “Отамани гайдамацького краю. 33 біографії”, “Коли кулі співали” та ін., документальних та мемуарних книг Юрія Горліса-Горського “Холодний Яр”, Звенигородського отамана Івана Лютого-Лютенка “Вогонь з Холодного Яру”, підхорунжого Чорноліського полку Михайла Дорошенка “Стежками холоднорських” та начальника штабу медвинських повстанців Миколи Василенка “Спогади про пережите”. В. Шкляр використав документи Галузевого державного архіву СБУ.

В основу історичного роману “Маруся” лягли спогади батька, діда та знайомих Василя Шкляра, реальні дані з архівів та щоденників очевидців. У післямові до твору письменник висловлює найщирішу подяку отаманській онучці Лізі Соколовській (яка відкрила йому родинну таємницю), Петрові Лісовому, Романові Ковалю, Костянтинові Завальнюку, Романові Сколоздрі, Володимирі Мироненкові, чиї історичні студії прислужилися у написанні книжки.

Отже, ґрунтовний аналіз інформаційних джерел В. Шклярем сприяв створенню влучного ономастичного простору, котрий відображає дух доби, обраної письменником, створює у сприйнятті читачів відчуття достовірності описуваних подій. Ономастикон обох творів є надзвичайно яскравим та різноманітним. Онімний простір кожного історичного роману є специфічним та неповторним. Тож виникає необхідність провести ономастичні паралелі між творами, виявити їх особливості, спільні та відмінні риси, підкреслити специфіку використання онімів в ідіостилі В. Шкляра.

2.1. Роль антропонімів у дотриманні історичної правди

Важливим компонентом будь-якого історичного твору виступають перш за все антропоніми. Промовистим літературно-художнім антропонімам належить особливе місце в художній палітрі романів. Вони виступають історичними та націокультурними ідентифікаторами. За власними іменем можуть приховуватися національні та культурні коди: відданість Україні, пошанування традицій роду, повага до рідної мови тощо; вони, ці коди, творять національно-культурну семантику оніма. Водночас ім'я може мати негативно-оцінний зміст: нехтування національними цінностями, зневага до мови, зречення роду [34, с. 99].

Перш за все, слід наголосити на назвах творів, адже і роман “Чорний Ворон”, і роман “Маруся” названі іменами головних героїв.

Назви творів стають центром ономастичного простору. Ю. Карпенко зауважив, що “власна назва акумулює в собі художній задум, ідейний зміст твору, становить його візитну карточку. Якщо шукати у творі найважливіше слово чи словосполучення, то ним, безперечно, треба визнати назву твору” [26, с. 123].

Важливо зазначити, що в обох романах головні герої мають псевдоніми, якими і названо твори. Справжнє ім'я Марусі – *Олександра*, а Чорного Ворона – *Чорновус* (автор подає нам лише справжнє прізвище героя, не вказуючи справжнє ім'я).

В. Шкляр в обох історичних романах подає нам окремою сценою, процес перейменування головних героїв, як важливий доленосний крок в житті кожного з них. Адже за давнім народним повір'ям набуваючи нового імені, людина може змінити і свою долю.

У творі “Чорний Ворон” здобуття нового імені є необхідним для героя, (котрий обирає для себе бути повстанцем) аби не наражати свою родину на небезпеку. Підтвердження знаходимо у творі: *І ще одну пораду дав Гризло: якщо Чорновус ступив на повстанську стежку, то мусить узяти нове ім'я,*

*інакше москалі помстяться на його родині... Був жовтень 1920-го. Стояло бабине літо. У повітрі ясотіло павутиння. Чорновус поглянув у синє синюще небо. І побачив на вершечку граба великого хижого птаха, такого чорного, аж синій відлиск пробігав по ньому. – **Чорний Ворон**, – сказав він. – Як почувеш, батьку, щось про **Чорного Ворона** – то буду я [54, с. 32].*

Відповідно до історичних відомостей, у той час було п'ять отаманів, котрі мали одне повстанське псевдо – Чорний Ворон.

Літературно-художній антропонім Чорний Ворон має символічне значення. В уявленні українців цей птах частіше за все не викликає приязних асоціацій, він вважається зловісним, пов'язаним зі світом мертвих. Через те, що ворон живе дуже довго, українці здавна вірили в те, що він володіє умінням проникати в таємниці світу, передбачати різні події, особливо, нещасливі та попереджати про них. Про ставлення українців до цього птаха знаходимо у творі: *Ганнуся, стоячи біля причілка хати, аж поки вгледіла на вершечку акації **чорного ворона**. Той сидів трішки надутий і сонний, але Ганнуся побачила в ньому недобру прикмету, відчула якесь лихе віщування...* [54, с. 15].

Головний герой обирає саме цей псевдонім, бо ворон є близьким йому по духу. Він навіть зовнішньо схожий на цього птаха. В. Шкляр подає такий опис героя: ***Черный Ворон** – непримиримо хитрый и упрямый враг. Возраста около тридцати лет. Высокого роста, черная борода, длинные черные волосы до плеч. Глубоко посаженные глаза тоже темные, взгляд тяжелый, медлительный, выражение лица суровое...* [54, с. 5].

Також важливо зазначити, що через увесь твір поряд з головним героєм мандрує також і птах. Долі обох “чорних воронів” виявляються дуже схожими.

Тому, можемо зазначити, що у романі антропонім Чорний Ворон дещо змінює свою конотацію та символізує безстрашність, мудрість, любов до Батьківщини.

Ще однією важливою деталлю є те, що долю головного героя впродовж твору супроводжують різні імена, котрі вказують нам на конкретний період

становлення героя як особистості, його характеру та світобачення. З перебігом розгортання подій у творі бачимо такі зміни в номінації Чорного Ворона: *Чорновус – штабс-капітан Черновусов – Чорний Ворон – Чорний – Богдан Крук*. Автор впродовж твору уникає особового ім'я головного героя, окрім імені для конспірації Богдан. Проте це ім'я є епізодичним, та абсолютно зрозуміло, що воно не справжнє. Тим самим В. Шкляр наче не викриває нам головного героя, натякаючи, що Чорним Вороном може бути один з п'яти отаманів, про яких згадувалося вище.

Стосовно назви роману “Маруся”, то В. Шкляр також описує читачу момент, коли юнка Олександра перетворюється на відважну отаманшу Марусю: *І ще одне, – насамкінець сказала вона. – Віднині називайте мене Марусею!*

- Чому **Маруся**? – спитав Мирон.
- Вам не подобається?
- Ім'я красиве, а що в ньому?
- Це найупертіше жіноче ім'я, – сказала вона.
- Ви вперта?
- Ні, я непокірна [55, с. 91].

В примітках до тексту В. Шкляр пояснює: *Очевидно, Маруся має на увазі значення імені Маріамна, від якого походить Марія та його український варіант Маруся. Маріамна – та, що чинить спротив, непокірна [55, с. 91].*

Згідно зі словником Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківської “Власні імена людей” *Маруся (Марія, Маріамна) – з древньоєврейської Maryam можливо від mara – чинити опір, відмовлятися, заперечувати або від marar – бути гірким чи від m-r-y-t – кохана, бажана [41, с. 158].*

У цьому ж словнику знаходимо значення справжнього імені дівчини: *Олександра – жін. до Олександр, з грецької alexo – захищаю та aner (род. andros) – чоловік (буквально мужня, захисниця людей) [41, с. 158].*

З огляду на події у творі, простежуємо, що така зміна від “захисниці людей” до “тої, що чинить опір, непокірної” не випадкова. Бо важка доля випала на ще зовсім юну дівчину – три її брати-отамани загинули через зраду

найближчих прибічників. Та саме їй довелося очолити повстанців та повести їх за собою.

Прізвище Марусі – *Соколовська* – також є дуже важливим у творі. Для українців сокіл здавна символізував сміливість, шляхетність, волю. В усі часи “соколами” називали хоробрих воїнів, котрі захищали рідний край від ворогів. У романі родина Соколовських також відважно бореться з більшовиками за незалежність рідної України.

У романі на позначення головної героїні є й інші антропоніми, котрі вказують нам на ставлення до неї інших персонажів. Так, рідні називають Марусю – *Сашуня*. Це зменшено-пестлива форма її справжнього імені, що показує читачу ласкаве та ніжне ставлення до Марусі як до дитини: *...а мамі не було, мама була в хаті, бо, почувши, що їде Сашуня, вона вже готувала ковмачку, готувала улюблену страву найменшої доні* [55, с. 183]. *На очах у Марусі виступили сльози.*

– *Степанцю...*

– *Сашуню...* [55, с. 188].

Письменник використовує ще один промовистий антропонім на позначення героїні – *Орлеанська Діва*. Саме з відважною Жанною д'Арк порівнює Марусю односелець словами: *Це Орлеанська Діва, що колись також повстала проти загарбників, та була спалена на кострищі за відьомство і... носіння чоловічого одягу* [55, с. 180].

Повстанці, котрі входили до загону Марусі з поваги називали її *Сама*: *...ад'ютант Самої, як іноді називали Марусю її козаки* [55, с. 178].

Однак псевдо мають не лише головні герої обох романів. Для зображуваних у творі історичних реалій зовсім звичною справою було те, що представники повстанських загонів брали собі інші імена. Як зазначалося вище, так вояки конспірувалися та убезпечували свої родини від помсти з боку більшовиків. Згодом перейменування стало нормою військового життя. Траплялися випадки, коли одне повстанське псевдо належало багатьом особам, котрі могли воювати у різних куточках України й один про одного навіть не знати.

В романі “Чорний Ворон” автор вживає такі повстанські псевдоніми: *Квочка, Гриб, Чорт, Вовгура, Босий, Туз, Вовкодав, Вовчун, Дядюра, В'юн, Козуб, Сутяга, Коляда, Бик, Швайка, Цокало, Шамрай.*

*Прокіп Пономаренко на прізвисько **Квочка**, який тоді уцілів, казав, що Василів передсмертний крик докотився аж до Мотриного монастиря [54, с. 9]. Хтось божився, що бачив його в Онуфріївському монастирі перевдягнутого ченцем, інші запевняли, що отаман продовжує воювати, тільки вже далі від своїх країв, прибравши собі нове ім'я – чи то **Вовгура**, чи **Босий**, чи **Туз**... [54, с. 49].*

З огляду на сюжет твору, повстанські псевдо є досить часто вживаними у творі. *Дядюра, В'юн, Козуб, Сутяга* – десять щасливчиків після вимушеної перерви, нарешті, дістали змогу не лише розім'ятися, але й заpastися харчами [54, с. 181].

У романі “Маруся” також маємо повстанські псевдоніми: *Корч, Сіроманець, Бугай, Лихо, П'ята, Голуб, Шум.*

*Коли підвівся, розшукав Тимоша Олексієнка на прізвисько **Корч** і Родіона Тимошенка, які вже давно переховувалися від Вержбицького, бо, впіймавши двох його харцизяк, втопили у сліпчицькому кар'єрі [55, с. 26]. Один по одному прибули з охороною **Бугай, Лихо, П'ята, Голуб, Шум** [55, с. 166].*

У романі бачимо приклад, коли повстанець не сам обирає собі нове ім'я (як зазвичай це відбувалося), а нове псевдо дає йому отаман. Цей випадок перегукується з традицією називання козаків. *...подякувавши вуханеві за поміч, запитала, як його звать.*

– *Сіроманець*, – відповів він.

– *Гарно! Це хто тебе так охрестив?*

– *Батько.*

– *Батько-отаман?*

– *Він, – широко, аж до вух, усміхнувся Сіроманець* [55, с. 221].

Зазначені вище псевдо в обох творах В. Шкляр вводить без пояснення чому повстанці обрали саме їх. У романах не знаходимо натяків на зовнішню

чи характеристичну схожість власників з їх новими іменами. Проте, і в романі “Чорний Ворон”, і в романі “Маруся” все ж знаходимо “вмотивовані” повстанські псевдо.

У романі “Чорний Ворон” автор пояснює псевдо *Ходя* так: *Я відпустив його косичку і замість того, щоб знову кинути косоокого на колоду, обернувся до хлопців: – А що, заберемо цього ходю з собою? Може, обтешемо і вимуштруємо, як собаку. (у примітках автор пише: **Ходя** – так тоді називали китайців) [54, с. 5].*

Повстанця із псевдо *Біжу* герої так прозвали через те, що він був жвавим молодиком, котрий часто вживав слово “біжу”: *Насправді **Біжу** був наймолодшим із братиків Момотів, який дуже любив це слово “біжу” – що не попросиш його, куди не покличеш, куди не пошлеш, у нього на язиці одне лиш “біжу!” А як почне щось розповідати, то тільки так: біжу, каже, до дівчини, а вона біжить мені назустріч, тоді забігли в куці, а коли вибігли, то й ніч збігла; ну, добре, хлопці, я вже біжу, бо тре' бігти, а тоді прибіжу й розкажу, куди ми ще бігали [54, с. 140].*

У романі одним з дійових героїв є повстанець із псевдо *Вовкулака*. На сторінках роману є два пояснення такого прізвиська. Перше – це те, що він любив воювати уночі, а друге – те, що мав не дуже приємну зовнішність та великі ікла. – *Цей любить воювати тіки вночі, – поблажливо осміхнувся Гризло. – Через те й назвали його **Вовкулакою** [54, с. 27].*

У романі Невіруючий Хома отримує своє прізвисько, через особливість своєї вдачі. Письменник впродовж твору неодноразово згадує, що цей персонаж ні у що не вірить, та переконати його в чомусь видається дуже важкою справою. *Козубу вірив навіть **Невіруючий Хома**. В іншого він запитав би: “То як там на небі?”, а тут прикушував язика [54, с. 236].*

Молоденький хлопець Василь отримує серед повстанців псевдо *Василинка* через зовнішню схожість с дівчам. *Дарма що з усіх, хто пішов на зимові квартири, повернувся лише **Василинка** – безвусий хлопчина, схожий лицем на дівчинку. Того й Василинка, а не Василь [54, с. 246].*

У романі “Маруся” В. Шкляр дає підказку для розшифрування таких антропонімів: *Ангел, Галдун, Шульга, Глухенький*.

– *Добре. Усі живі. Я бачила Ангела.*

– *З крилами?*

– *Ні, замість крил у нього за плечима була рушниця. Я бачила отамана Ангела. Він із лівого берега Дніпра перескочив на правий. Справді красивий, як ангел [55, с. 96].*

Згідно з архівними даними, отаман Ангел справді існував, проте цікаво, що Ангел – було його справжнім прізвищем.

Письменник пояснює прізвисько повстанця *Галдун* так, що воно походить від топоніму Галдунівка, звідки й був родом чоловік та більш того це псевдо має й характеристичну функцію, бо герой є дуже балакучим: *Він, цей Саків Галдун із кутка Галдунівка, справді галдикав більше, ніж треба, але зараз мовчав, зараз йому більше важили вуха, аніж язик [55, с. 62].*

У творі є герої, котрі отримали прізвиська через свої фізіологічні особливості: *Найбільшим і найогряднішим серед них був Микита Шульга... Микита й справді був шульгою – рубав з лівої руки, але так, що з одного живого москаля робив два неживих [55, с. 63]. За якоюсь химерною примхою долі пасічник Глухенький був глухонімий [55, с. 236].*

Важливими у творах є літературно-художні антропоніми на позначення отаманів повстанської армії. За сюжетами творів, отамани відіграють дуже велику роль, адже вони є талановитими військовими командувачами, ведуть за собою інших повстанців, об’єднують маси ідеєю вільної України, підтримують бойовий дух.

В історичному романі “Чорний Ворон” В. Шкляр використав досить не малу кількість антропонімів на позначення отаманів УПА. Ілюструючи твір витягами з чекістських документів, письменник підкреслює існування отаманів насправді.

У творі автор вживає власні імена отаманів: *Веремія, Гонта-Лютый, Петренко, Жуйвода, Яблунька, Зірвіголова, Курінний, Свищ, Скурта, Василь*

Чучупака, Павло Слонько, Пилип Хмара, Семен Гризла, Кость Блакитний, Трохим Голий, Ларіон Загородній, Юрко Тютюнник, Антін Грозний.

*...есть основание считать, что атаман **Веремий** не погиб и продолжает свое кровавое дело [54, с. 14]. За ліпших часів він би нам знадобився, чорноліський отаман **Пилип Хмара** таку машину колись запрягав кіньми й катав дівчат, але то ж **Хмара**, він навіть випускав власні гроші у своїй окрузі... [54, с. 19]. Навесні двадцять першого ще один такий розумака прибився до нас, випоров з підкладки полотнянку, яка свідчила, що він є представником повстанського штабу **Юрка Тютюнника** в Польщі [54, с. 36]. Ворон ще тоді, у загоні **Гризла**, швидко вгадав, що в цьому хлопцеві з хижим ротом причаїлася якась підспідка, котра не давала йому спати [54, с. 71].*

Як письменник пояснює деякі псевдо звичайних рядових повстанців, так само на сторінках твору бачимо пояснення псевдо отамана *Жуйводи* – через особливість його вимови: *Четверо його синів воювали в Макіївського отамана **Жуйводу** (прозваного так, бо говорив, як воду жував), і троє із них загинули в бою з котовцями на Носачівському полі [54, с. 114].*

В романі “Маруся” автор використовує такі власні імена отаманів: *Олекса Соколовський, Дмитро Соколовський, Василь Соколовський, Шуліка, Льобковіц, Ангел, Гофман, Чорний, Дяков, Швачка, Овер’ян Куровський, Зелений, Струк.*

Сюжетно важливими є власні імена отаманів Соколовських. Саме їх хоробру відчайдушну справу продовжуватиме згодом їхня молодша сестра, отаманша Маруся. *Розібратися з “вільними козаками” поїхав **Олекса Соколовський** [55, с. 29]. До Звягеля влетів зі своєю кіннотою **Дмитро Соколовський**, і цього разу замість отамана заговорила його товаришка *шабля* [55, с. 44]. Саме ці власні імена у творі символізують незламних українських героїв, котрі готові боротися за свободу рідного краю та котрим воля України дорожча від усього на світі, навіть від власного життя.*

Окрім них, письменник згадує імена й інших реально існуючих отаманів УПА:

*Верховний ватаг у них **Чорний**, є ще й менші отамани, а тієї чужої влади, що десь там у Києві чи в Баришполі, вони не знають і знати не хочуть [55, с. 203]. Отаман **Зелений** зі своєю Дніпровською дивізією не був пов'язаний воєнною “дипломатією”, через те діяв на власну руку, як підказувало серце [55, с. 95]. Треба сподіватися, – сказав отаман **Льобковіц**, – що Кравсу пощастило дістатися до штабу Бредова й розпочати переговори [55, с. 150]. ...адже ляхи тут колись теж наставляли свої порядки, і старі люди кажуть, що саме в лісах біля Веприка отаман **Швачка** скликав своїх гайдамаків [55, с. 288].*

З огляду на описи подій визвольної війни, в обох творах маємо досить багато власних імен представників армії як з боку УПА, так і з боку ворожих сил. Під час зображення таких персонажів, В. Шкляр переважно застосовує антропоформулу *звання + прізвище*. Така традиція називання по-перше вказує нам на соціальну приналежність героїв, на те, чим вони займаються у житті; по-друге, вказує нам на армійське розмежування воїнів за рангами та званнями. Доказом цього є приклади антропонімів у романі “Чорний Ворон”. Українська армія: *генерал-хорунжий Гулий-Гуленко, полковник Ступницький, воєнком Красуцький, комбриг Кузякін, комісар Дибенко, полковник Алмазов, полковник Гамалій, начальник штабу Завірюха, генерал Удовиченко, сотник Гордієнко, командир Орлов.*

*Із-за кордону на Раду прибудуть знані українські провідники, зокрема генерал-хорунжий **Гулий-Гуленко** та заступник начальника головного повстанчого штабу **полковник Ступницький** [54, с. 160]. Біля Долбоносова сидів, високо закинувши ногу на ногу й помахуючи носакон хромового чобота, **воєнком Красуцький**, добродушний хитрий хохол, чепурний та наодеколонений, як і всі потайні п'яниці [54, с. 43]. Чого ж не має, якщо ми з Веремієм разом воювали у **полковника Алмазова** [54, с. 160]. – Якби він хотів нас здати, то давно це зробив би, – озвався **сотник Гордієнко** [54, с. 166].*

У романі “Маруся” також автор використовує власні імена армійців з аналогічною антропоформулою: *сотник Станімір, поручник Гірняк,*

полковник Вольф, полковник Сальський, командир Аралов, комісар Чарін-Броварський, генерал Бредов, полковник Стессель.

Сотник Станімір дав команду привітати ворога крісовим і скорострільним вогнем, після чого кіннотники без жодного пострілу подалися назад у село [55, с. 233]. Станімір зарядив три сотні до протинаступу, четверту лишив у резерві під командою **поручника Гірняка** [55, с. 233]. Зібрали людей на майдані, і їхній **командир Аралов**, міцний горбоносий молодик із цапиною борідкою, наказав видати отамана Соколовського... [55, с. 40]. Тепер Кравс підозрював, що й візит барона, і ця безплідна балачка з **генералом Бредовим** мали єдину мету – паралізувати активні дії галичан так званими мирними “переговорами”, щоб у цей час обсадити Київ [55, с. 147].

Також завдяки власним іменам письменник розділяє військових на український фронт та опозицію. Тим самим під час опису представників УПА кожного разу автор намагається підкреслити позитивне ставлення до цих героїв, наголосити на їх хоробрості, відчайдушності та безмежному патріотизмі. Але до того, казав **Завірюха**, ми здатні власнимі силами підняти велике повстання, тільки для цього потрібні послух і дисципліна [54, с. 132]. Ми повинні показати кацапам і нашим селянам, хто тут господар, – вів далі **Гризло**. – У містечку стоїть чимала частина, та якщо вдарити знагла... [54, с. 27].

Проте під час опису представників ворожого фронту, а саме більшовиків, письменник щоразу наголошує, що ці люди є антагоністами та прямими ворогами України. Ці негативні конотації автор заклав і у власні імена героїв. **Сеня Кацман**, по правді сказати, глибоко в душі зневажав і **Сиром'ятнікова**, і **Долбоносова**, і **Красуцького**, які сліпо робили свою роботу, не розуміючи політичного моменту [54, с. 43]. **Наканєц-то!** – зрадів **Орлов**. – **Теперь хоть есть каво дапрасить** [54, с. 298]. Соромно й гірко було дивитися, як їх обробляв миршавий чекіст **Птіцин** (чи **Птічкін**, чи **Канарейкін**, як там його у біса)... [54, с. 53].

Важливими маркерами доби виступають імена реально-існуючих людей, котрі є відомими багатьом. Коли читач бачить котрийсь з них, то він в змозі одразу співвіднести з часовим відрізком, коли жила ця історична постать. Іноді, з досвіду вивчення історії, у свідомості читача може виникнути асоціації з персоналіями, образи котрих письменник залучає до твору. Стосовно періоду, котрий описує нам у романах Василь Шкляр, то такими часовими маркерами є реаліоніми *Петлюра*, *Денікін*, *Троцький*. Вони є спільними для обох романів.

Так, у романі “Чорний Ворон” ці реаліоніми вписані так: *Наче писав її не Троцький, а сам Симон Петлюра* [54, с. 20]. *Одного не можу второпати: якщо Петлюра з Тютюнником уже не збиралися вертатися в Україну, то чому ж вони, такі розумні, не передали свої повноваження комусь іншому?* [54, с. 20]. *...цієї проклятої Холодноярської “республіки”, з якою довелося воювати довше і тяжче, ніж із поляками, німцями, Денікіним...* [54, с. 62].

Прикладами вживання письменником реаліонімів в романі “Маруся” є такі: *Василь Соколовський загинув одразу після того, як зустрівся з Головним Отаманом Симоном Петлюрою* [55, с. 24]. *Усі вони, на тверде переконання главковерха Троцького, просякнуті духом анархії, і виправить цю контру тільки могила. Троцький озвірів, його агенти знищують найкращих командирів* [55, с. 239]. *...той просив отамана не падати духом, бо в Україну прийшов генерал Денікін на з'єднання з Петлюрою* [55, с. 49].

Слід наголосити на важливості реаліоніму *Симон Петлюра*. Адже для всіх повстанців свого часу він був не просто Головним Отаманом, а й ідейним натхненником. Якщо в “Чорному Вороні” цей реаліонім згадується письменником побіжно, переважно в діалогах героїв чи в авторських відступах, то в романі “Маруся” В. Шкляр вводить власника імені в сюжетну канву твору як дійову особу. *Петлюра її трішки розчарував. Вона уявляла його грізним вождем-воякою (саме слово Петлюра дихало гнівом), а Головний Отаман виявився майже цивільним чоловіком у темно-зеленому френчі – лише на відлогах коміра нашіто два великі тризуби* [55, с. 78].

В ономастиконах аналізованих романів В. Шкляра вагому частину складають імена другорядних персонажів. Майже усі з них є витвором художньої фантазії письменника. Можемо припустити, що ці персонажі справді могли існувати, бо їх імена є типовими для тогочасної дійсності. Тож, образи є збірними, проте їх можливо реальне існування не викликає сумнівів у читача. Василь Шкляр під час номінування цих персонажів дотримувався української традиції називання.

В романі “Чорний Ворон” традиція номінування українців виражається за допомогою різних антропонімів. По-перше, це зменшено-пестливі онімні форми: *Євдося, Ілько, Гриць, Онися*. У романі такі форми антропонімів є характеротворчими засобами, вони виступають маркерами тісних, приятельських стосунків між персонажами, роблять текст більш образним, емоційним та впливають на ставлення читачів до персонажів. *Зараз я змию з тебе всю хворість, і вдосвіта ти підеш, – сказала Євдося* [54, с. 6]. *Ні. Накрийте мене гілляками і їдьте. До ранку мене Ілько забере* [54, с. 187].

По-друге, ознакою українського колориту є **андроніми** – вид антропонімів, що означає іменування жінки за іменем або прізвиськом її чоловіка [38, с. 29].

У романі автор вживає такий промовистий андронім – *Танасиха*. Цей образ роману є іронічним та досить типовим для українського села, адже баба-сусідка, котра завжди про все дізнається перша на той час була майже у кожному селі. *Та ось одного дня влетіла до них у хату не по літах метка Танасиха, заломила на грудях руки й, хитаючи з боку набік закушканою в три хустки головою, ще з порога залементувала...* [54, с. 83].

У романі автор уживає й інші антропоніми на позначення другорядних персонажів: *Тіна, Марія, Панас, Захар, Степан, Трохим*. Герої, котрим належать ці імена є вигаданими автором, проте образи ці настільки є типово українськими, що у нас не виникає сумнівів, що всі вони могли існувати насправді. *На столі стояла макітра з макогоном, баба Марія наготувала, бо другодні якраз було Маковея, і той мерзотник ухопив макогона...* [54, с. 122].

Там, на пагорбі, стояв вітряк Веремієвого дядька Трохима, котрий теж подався до лісу [54, с. 32].

Наголосимо на значенні імені *Тіна* у романі. За сюжетом ця жінка є коханою Чорного Ворона. В. Шкляр у цьому випадку не випадково обирає саме це ім'я. Одним зі значень цього жіночого імені є від грузинського *Тінатін* “відблиск сонця”, “мерехтливий промінь” [34, с. 1]. Саме вона є для Чорного Ворона промінням сонця в його похмурому житті. Також помічаємо контраст між цими персонажами. Чорний – колір Ворона, світло ж характерне для Тіни.

У романі “Маруся” такими прикладами є: *Марія, Іван, Мирон, Тиміш, Василина, дід Чепурний, дід Горошко.*

Видів, як підійшла до труни мама Марія і сіла над ним [55, с. 262]. Це її брат, червоний командир, але вдома про Івана давно вже не чули – чи хоч живий? [55, с. 266]

Слід підкреслити, що антропоніми *Василина* та *дід Чепурний* уособлюють у творі ту частину селян, котрі постійно допомагали повстанцям, хто чим міг: *Василина... найперша й найзаможніша ткаля в окрузі, жила у Сліпчицях і вже давно виручала соколовиць з полотном і білизною [55, с. 195]. Дід Чепурний тихенько закректав, мовляв, це не така проста штука, як декому здається, але посадив їх на лаву, сказав, що треба подумати, хлопці (Марусю він, звісно, мав за підпарубка), а поки що вам годилося б підкріпитися [55, с. 202].*

В. Шкляр використовує в романах невелику кількість промовистих антропонімів, які вказують на національність їх носіїв. Це є підтвердженням того, що у той час на території України проживали представники багатьох націй. Наприклад, у романі “Чорний Ворон” це – *Бень* (Бенедикт) (єврей), *Чань* (китаєць), *Ціля* (єврейка).

Назустріч їм виходив Бень у довгополому лапсердаку, горбатий, з рудою борідкою, проте милий і чемний жид, який мав лісника Чорновуса за великого приятеля [54, с. 28]. Представник Китаю в УНР Чань... [54, с. 96].

Ціля була цікава жидівочка – тонка, як та голка, а груди наче позичила в кого чи підмостила дві дині, що аж розпирали рипсову блузку [54, с. 72].

Розглянемо детальніше ім'я персонажа *Ціля*. Цей образ є вигаданим, проте письменник не просто так обирає саме це ім'я для персонажа. За сюжетом, ця жінка співпрацює з чекістами, катує селян аби ті видавали родичів повстанців та в цілому є негативним персонажем. У словнику Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківської “Власні імена людей” *Ціля* (*Цецілія*) – лат. *Seacilia* від *seacis* – сліпий [41, с. 190]. Тим самим, ми розуміємо, що у свої діях жінка просто сліпа і не розуміє, наскільки страшні речі коїть.

У романі “Маруся” антропонімами з натяком на національність героїв є такі: *Льодзьо Ліпка* (поляк), *Флоріан Ліва* (італієць), *Мошко Фалікман* (єврей).

Праворуч від нього скакав на чистокровному горбоносому киргизі чистокровний шляхтич *Льодзьо Ліпка* [55, с. 64]. Це був тутешній аптекар *Мошко Фалікман*, який гречно прийняв на постій двох “гаспод афіцеров”, а вони так віддячили йому через те, що вчасно не дав їм горілки [55, с. 236].

Важливою складовою життя для українців завжди була церква. Релігійність була притаманна нашому народу здавна. Навіть у важкі часи для церкви (а саме час, який описує В. Шкляр в аналізованих історичних романах) українці все одно з особливою шанобливістю ставилися до храмів та діячів церкви

В романі “Чорний Ворон” автор часто уживає імена служителів церкви. На це нам вказує антропоформула церковний чин за ієрархією + ім'я персонажа: *отець Олексій*, *матінка Єпистимія*, *єпископ Миколай*, *піп Іван*, *батюшка Тимофій*, *ігуменя Рафаїла*.

Ми розмовляли в хаті *отця Олексія*, через якого я покликав її на зустріч, і він, добра душа, сам запропонував, аби ми зійшлися у нього [54, с. 176]. Вийшла зі своєї келії *матінка Єпистимія*, висока ставна ігуменя, сказала, що коли вже судилося комусь стати мучеником страстотерпцем, то на те є воля Господня і треба прийняти це як благоденство [54, с. 62].

Винятком є ім'я героя, котрий живе при монастирі та виконує роль дзвонаря – *Варфоломій*. Від араб. імені *Var-Talmai* – син Толмая, “син бородатого” [41, с. 45]. У романі цей герой є божою людиною та особою дуже містичною. Він багато речей передвіщає, не один раз червоноармійці намагалися вбити його, проте кулі його не зачіпали.

У романі “Маруся” В. Шкляр використовує такі імена діячів церкви за аналогічною антропоформулою: *отець Терентій, отець Степан, отець Ковальський, отець Михайло, отець Сафроній*.

Православний батюшка Терентій ще потайки хрестить дітей, а до сповіді... то вже давно ніхто не ходить [55, с. 8]. *Хлопці підвели мокрі очі на капелана отця Михайла: як він дивиться на те, що Гультайчук затяг веселої над убитим, але їхній польовий духівник теж утер сльозу...* [55, с. 235].

Якщо ж аналізувати антропонімікон романів зі структурного погляду, то простежуємо закономірності в називанні героїв. Відповідно, до традиції номінування, котра склалася в українців з давніх часів, у романах виділяємо такі антропоформули:

- 1) Імена: *Дося, Оленка, Ярко, Івась* (роман “Чорний Ворон”); *Явдоха, Санько, Йосип, Василь* (роман “Маруся”);
- 2) Ім'я + по-батькові: *Володимир Михайлович, Федор Іванович, Ада Михайлівна* (роман “Чорний Ворон”); *Петро Антонович, Іван Іванович* (роман “Маруся”);
- 3) Прізвища: *Деркач, Антропов, Коляда, Момот, Панченко* (роман “Чорний Ворон”); *Матіяш, Пількевич* (роман “Маруся”);
- 4) Ім'я + прізвище: *Ларіон Загородній, Олекса Чучупака* (роман “Чорний Ворон”); *Антон Тарнавський, Матей Мазур, Данило Бізанич* (роман “Маруся”);
- 5) Ім'я + прізвище + по-батькові: *Афанасій Карпович Калюжний, Петро Минович Горовий* (роман “Чорний Ворон”); *Євген Васильович Соколовський*, (роман “Маруся”).

Отже, роль антропонімів в історичних романах В. Шкляра є дуже вагомою. Вони відображують епоху, виконують характеристичну, символічну функції, підкреслюють ставлення інших персонажів чи національність героїв. В ході аналізу ономастиконів творів, одразу стає помітною клопітка й філігранна робота В. Шкляра у виборі власних імен кожного з персонажів твору. Стилїстика власного імені персонажів в історичних романах будується на основі стилїстики реально існуючих імен. Більшість імен дійових осіб диктує данина історії та традиції українського називання, саме це відображують антропоформули роману.

2.2. Хрононіми в художніх системах творів

Чітку хронологію подій у творі допомагають встановити **хрононіми** – це власні назви на позначення часового відрізка [38, с. 162]. Усі хрононіми відіграють важливу роль в організації художнього тексту, вживаються автором відповідно до законів реалістичного письма, виконуючи функції конкретних вказівок на темпоральний відрізок. Завдяки вживанню письменником точних дат, котрі сполучаються з іншими засобами письма, створюється чітка й детальна перспекція подальшої оповіді [37, с. 30].

Прагматична спрямованість хрононімів, зумовлена жанром, темою, ідеєю твору. У творах на історичну тему часу завжди приділено дуже багато уваги як автор так і читачів. Реальність відтворених подій зазвичай пов'язана з тим як достеменно усі художні деталі твору відповідають загальному настрою доби: починаючи з імен героїв, географічних назв та завершуючи на мові, котрою розмовляють герої та опису їх вбрання. Тобто часовий аспект неможливо оминати під час аналізу ономастиконів історичних романів В. Шкляра.

Вважаємо доречним розглянути темпоральні особливості кожного твору окремо.

У романі В. Шкляра “Чорний Ворон” про час загальної оповіді ми дізнаємося з архівних чекістських витягів, котрі дуже часто зустрічаємо на

сторінках роману у вигляді інформаційних зведень, доповідей таємно-інформаційних відділів, шифрограм і т.д. Кожний із цих витягів завершується підписом звідки автор узяв інформацію та дата, коли документ було написано. Наприклад: “*Із пояснювальної записки уповноваженому Чигиринського відділу ГПУ від 12 травня 1923 року*” [54, с. 268]. Також у романі паралельно маємо витяги із повстанських документів, котрі також у підписі мали визначену дату: “*Командувач Чорноморської повстанчої групи генштабу полковник Гамалій. Начальник штабу групи сотник Завірюха. 24 серпня 1922 року. Запілля*” [54, с. 148].

Окрім зазначених архівних даних на події у творі нам вказують **геортоніми** – власні назви на позначення святкового дня, іменування пам’ятної або знаменної дати [38, с. 46]. В історичних романах вони мають широкий конотативний потенціал. Вони виконують функцію хронологізації подій, яка зумовлюється тим, що номінування релігійних свят є важливим процесом в народній онімізації загалом. В геортонімах опосередковано визначається пора року за співставленням до часу святкування. Їхня здатність утворювати темпоральний фон у художніх творах пояснюється великим значенням в житті українців релігії та християнських свят, котре не було втраченим навіть у часи насадження атеїстичного світогляду народу, а також загальною відомістю часу святкування.

В романі це такі назви: *Пилипівка, Варвари, Маковій, Великдень, Спас, Різдво, Святвечір*. З допомогою соціального досвіду, у свідомості читача одразу згадані свята співвідносяться з їх датами.

Мати й Ганнуся в один голос божилися, що не з’являвся він хтозна й відколи, як завіявся десь ще в Пилипівку, то тільки його й бачили [54, с. 14]. Розуміємо, що мова йде про Різдвяний піст, котрий починається 28 листопада і триває до 6 січня. Українці називають його *Пилипівка*, бо розпочинається він після дня пам’яті святого апостола Пилипа.

Незабаром Великдень. Я тобі принесу вечерю, як до хрещеного батька [54, с. 124]. З конкретною датою *Великдень* ми не співвідносимо, бо

хоч воно і повторюється щороку, проте може припадати на різні дати. Здогадуємося, лише що автор описує події навесні.

*Приїжджайте післязавтра, якраз буде **Спаса**, – порадив Гупало [54, с. 14]. Хоч за звичаєм українці святкують три *Спаси*: **Медовий – 14 серпня, Яблучний – 19 серпня, а Горіховий – 29 серпня. Проте у творі згадується найголовніший та найважливіший з них – Яблучний. Також його називають Великий.***

*А коли перед самим **Різдвом** Ходя вполював дикого цапа, то тут уже козаки готові були його на руках гоїдати [54, с. 234]. Здогадуємося, що автор розповідає про події перед 7 січня.*

*Їхній кухар одноокий Карпусь... приготував вечерю, як і годиться, з дванадцяти пісних страв – були на столі свіжі підпалки, узвар, пионяна каша, цибуля, мед... печена картопля, квашені огірки, помідори, капуста, була сушена тараня, заощаджена спеціально до цього дня, бо який же **Святвечір** без риби, стояла тут ще мисочка олії, в яку вони вмочали хліб і картоплю, а також ну, звісно, – кутя... [54, с. 234]. Розуміємо, що йдеться про переддень Різдва 6 січня – *Святвечір*.*

У романі “Маруся” зорієнтуватися в часі читачу допомагають перш за все заголовки підрозділів у першому розділі роману: *Квітень 1937, Вересень 1964, Грудень 1988, 1919-й*. Найважливішим з них є останній, бо саме він об’єднує події інших двох розділів. Лаконічним, стриманим та дуже влучним є авторський підхід до номінування знакових підрозділів своєї оповіді.

Окрім цього у романі майстер слова вживає геортонім *Великдень*. Не зважаючи на те, що В. Шкляр використовує лише один геортонім за всю оповідь, проте він є дуже значимим для сюжету. *Великдень* – не лише вказує читачу на те, що описувані події відбуваються навесні, а набагато більше, – цей онім є символічним та важливим для героїв: *Бої були скажені, а відтак раптом упала тиша. **Великдень!** Нам переказали, що ворог оголошує на три дні перемир'я. Ми, як ховрахи, повистромляли голови з окопів – мовчок, тоді гет повилазили на позиції – тиша. Тільки, видимо, з їхніх окопів махають до нас кашкетами. Свято, мир, благодать! [55, с. 234]. Геортонім *Великдень* є*

символом довгоочікуваного миру, світла, щастя, надії на омріяну вільну Україну. Для персонажів це свято є особливим, автор описує його контрастивно, як промінь сонця серед важких умов війни. Письменник не випадково вживає саме цей онім для підкреслення урочистості подій. Саме Великдень є найбільшим святом для християн. Українці здавна шанували це свято та ставилися до нього по-особливому відповідально.

Утворення ретроспективного мікроконтексту у романах В. Шкляра відбувається завдяки гармонійному вписуванню хрононімів в мовну канву творів. Саме вони допомагають відтворити правдиву картину життя та побуту українців тих часів. З їх допомогою ми слідкуємо за хронологією твору та перебігом подій, орієнтуємося в часовому ланцюжку художньої оповіді.

Отже, хрононіми є невід'ємною частиною історичних романів В. Шкляра. Вони є прямим темпоральним відображенням подій, специфічно відбивають національні та культурні реалії, підкреслюють релігійність українців та особливості нашого менталітету. Точна часова локалізація подій, конкретне датування, що закономірно вписується у мовну тканину історичних романів є одним із засобів розгортання сюжетного руху. Геортоніми у романах відображують народні уявлення та колорит українців, змінюють свою конотацію та набувають темпоральних функцій. Під майстерним пером Василя Шкляра геортоніми стають символічними.

2.3. Топоніми – репрезентанти національної історії

Топонімікон історичних романів В. Шкляра – стилістично довершене, розгалужене онімне поле. Саме топонімам автор приділяє достатньо багато уваги. Творячи географію своїх романів, письменник дотримується історичної правди, не порушує законів достовірності та композиційної цілісності загальної картини твору. В. Шкляр деталізовано зображує локації, уважно ставлячись до надання оповіді максимально реальних елементів.

Топоніми обох романів розділяємо на групи: **назви країн, дрімоніми**

(власні назви будь-якого лісного об'єкту, лісу, діброви, гаю [38, с. 47]), **астіоніми** (власні назви на позначення міст [38, с. 39]), **назви сіл, хуторів, повітів, ороніми** (власні назви на позначення будь-якого елементу рельєфу земної поверхні [38, с. 105]), **гідроніми** (власні назви на позначення водних об'єктів [38, с. 46]) (**потамоніми** – власні назви рік [38, с. 112], **гелоніми** – власні назви боліт, заболочених місцевостей [38, с. 43], **пелагоніми** – власні назви будь-якого моря), **урбаноніми** – власна назва будь-якого топографічного внутрішньо міського об'єкта [38, с. 43] (**назви вулиць, бульварів, площ**).

В історичному романі “Чорний Ворон” усі події у творі відбуваються на території України, тому маємо чітку локалізацію подій. Варто зазначити, що топонім *Україна* вказує нам не лише на місце подій, у романі В. Шкляра він стає символічним і, наче оживає. Герої сприймають Україну як найдорожче для них у цьому світі, як матір.

Живи-и-и!!! – на весь голос закричав Чучупака, і не знати було, до кого звертався він в останню хвилину – чи до брата, чи до свого гайдамацького полку, чи, може, до України [54, с. 9]. *Жовто-блакитний і чорний – холодноярський бойовий прапор, на якому срібною заповоччю було вигаптувано: “Воля України або смерть”* [54, с. 56].

Саме це ще раз підкреслює, що Василь Шкляр талановито трансформує оніми, надаючи їм нових конотацій та нових функцій у творі.

У романі автор згадує й інші країни: *Польща, Росія, Німеччина, Туреччина, Румунія, Австро-Угорщина, Китай, Болгарія*.

Між Польщею та Румунією підписано договір про його підтримку [54, с. 160]. *Бачите, – почав я, – справа в тому, що Росія розв'язала проти нас війну після того, як було проголошено Українську Народну Республіку... Ще раз кажу: було проголошено нашу незалежну державу, яку на міжнародному рівні визнали Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина, Болгарія...* [54, с. 97].

Окрім топоніма *Україна*, сюжетно важливим є топонім *Холодний Яр*. Загальновідомо, що Холодний Яр здавна був осередком визвольної боротьби українського народу (в часи Коліївщини, УНР, під час Другої світової війни).

Тютюнник на чолі кінноти вирушить між двома арміями на Холодний Яр і зробить його центром загального руху [54, с. 132]. Наприклад, якби ви дали мені ще зо п'ять козаків та відпустили до Холодного Яру, то ми там за місяць виловили б усіх заблудлих овець [54, с. 241]. До того ж я страшенно скучив за Холодним Яром... Я був певен, що так. Але й гадки не міг припустити, що в Холодному Яру на зустріч мене покличе... отаман Веремій [54, с. 248].

З огляду на те, що повстанці переважно перебували у лісах, там переховувалися чи вели бойові дії, значними у романі є дрімоніми. Саме назви лісів згадуються у творі частіше від інших топонімів: *ліси Гунський, Шполянський, Лебединський, Попівський, Мурзинський, Хлипнівський, Сірий, Графський, Чорний, Чутянський, Нерубаєвський, Будянський, Сокирний*.

А через два дні на Лебединський ліс посунула облава [54, с. 248]. Сутяга випадково наткнувся в Сокирному лісі на Веремієвого ад'ютанта Чорта, з яким знайомий давно... [54, с. 268]. Залишаючи Чорний ліс (хтозна, що вони надумують після того, як стільки всього тут рознюхали), я думав, як помститися за "отаманську раду" [54, с. 175]. Промацайте все від Чутянського лісу і, якщо буде треба, аж до Лебедина й Звенигородки [54, с. 140].

Окрему групу в романі утворюють астіоніми. Здебільшого це українські міста. Письменник використовує у творі як назви великих міст: *Київ, Кременчук, Чигирин, Черкаси, Харків, Умань, Одеса, Кам'янець*, так і невеликих містечок: *Шпола, Жаботин, Кам'янка, Сміла*.

Та він же нарешне назвав нам Київ, бо знав, що ми туди не поїдемо! [54, с. 162]. І під голосіння черниць вони скинули монастирські дзвони (їх потім також відвезуть до Кременчука, а далі – до Харкова, як свідчення перемоги... [54, с. 62]. Потім, ще не охолонувши, заскочили в Жаботин і зробили ревізію у споживчій кооперації [54, с. 251].

Проте також у творі автор згадує назви не лише українських, а й російських міст: *Томськ, Псков, Москва, Пенза, Ростов, Новгород*. Переважно письменник згадує їх побіжно, задля створення відчуття контрасту.

*Після земської школи батечко послав мене аж до **Москви** на математичні курси [54, с. 82]. Матінка Єпистимія була родом із **Томська**, але й тут уже знали, що в черниці її занесло років із двадцять тому нещасливе кохання... [54, с. 62].*

Допомагають довершити географічну карту роману й назви сіл. Ці оніми також є часто вживаними у творі. Багато сюжетно важливих подій відбуваються саме в селах: *Грушівка, Гусакове, Худоліївка, Товмач, Мокра Калигірка, Водяне, Скотареве, Капустяне, Миньки, Дмитрівка, Пастирське, Михайлівка*.

*...і так не дуже далеко й заїхав, як за **Худоліївкою** вигулькнуло йому назустріч кілька кіннотників у рогатих шапках-будьонівках з величезними ганчір'яними зірками на лобі [54, с. 17]. Гризло вислав до **Мокрої Калигірки** стежі на вивідки [54, с. 27]. І хоч яка була непроглядна сльота, Мудей швидко доніс його полем до **Водяного**, потім мав бути **Товмач**, але... села не було [54, с. 103].*

Ще однією групою топонімів, характерних для історичної доби, про яку йдеться у творі є назви хуторів. На сьогодні поняття хутір є менш популярним ніж на початку ХХ ст.. Тому, В. Шкляр дуже влучно використовує ці назви в романі, підкреслюючи особливості обраного часу. У творі зустрічаємо такі назви хуторів: *Кресельці, Мельники, Заяча Балка, Головківка, Богунів, Лящів, Лубенецький, Чернячки, Буда*.

*Добралися майже до хутора **Кресельці**, але – ніде нічого [54, с. 258]. Червоний прапор тут краще було згорнути й сховатися, тож вони почали відходити вбік – до хутора **Заяча Балка** [54, с. 39]. Він, цей Ілько, теж трохи понюхав пороху ще в загоні отамана Яблуньки, а потім, коли отаман загинув, тихенько осів на хуторі **Буда**... [54, с. 188].*

Окрім хуторів, зустрічаємо у романі назви повітів. Майстерно вписані автором в художню канву твору такі оніми: *Звенигородський, Черкаський, Чернігівський*. Цей клас онімів так само характерний для описуваної автором доби, адже на сьогодні географічний поділ української землі на повіти є не актуальним.

Він походить із села Журжинці Звенигородського повіту [54, с. 226].

Також окремою групою серед топонімів можемо виділити гідроніми, а конкретніше потамоніми. У романі оніми на позначення водоймищ вказують читачеві на координати місця перебування героїв. Письменник використовує назви як загально відомих великих річок: *Дніпро, Збруч, Волга, Тясмин, Дністер*, так і маленьких, локалізованих річечок: *Гнилий Тікич, Уманка, Ірдинь*.

Це син загиблого отамана Веремія, і мені треба переправити його за Збруч [54, с. 206]. *Затемна обминув Вільхівець, Озірну, спустився згори до Гнилого Тікича, щоб луками попід вербами непомітно в'їхати на свій куток на околиці...* [54, с. 78]. *Перед мостом через річку Уманку крутилося кілька червоноармійців, однак нас ніхто не спинив, не перебив приємних спогадів, пов'язаних із цим містечком* [54, с. 198].

Отже, топонімікон історичного роману “Чорний Ворон” – це розгалужене поле власних географічних назв, котрі окреслюючи певний простір у художньому творі, допомагають читачу зорієнтуватися, де саме відбуваються події твору, у межах якої території діють головні та другорядні персонажі.

В історичному романі Василя Шкляра “Маруся” реалістичне відтворення простору також забезпечують вдало відібрані автором топоніми.

По-перше, виділяємо в окрему групу назви країн: *Україна, Польща, Канада, Румунія, Італія, Росія (Расея)*.

Пройшовши сотні верст Великою Україною, вони не реквізували жодної крихти хліба, а коли настали жнива, пішли між боями по людях допомагати збирати врожай за п'ятий сніп [55, с. 19]. *З Румунії можна гайнути й до Польщі, за той-таки Збруч, якщо вже на те пішло* [55, с. 305].

Він сказав, що з Петлюрою взагалі не буде ніяких переговорів, оскільки це сепаратист-відщепенець і заклятий ворог “єдиної і невідомої” **Росії** [55, с. 147].

У романі трапляється варіант назви країни *Росія* – *Расея* (завжди в негативному, зневажливому ставленні, адже саме ця країна у творі виступає головним антагоністом, країною-окупантом). *Якщо він не потяг у свою Расею, то під землею знайдемо* [55, с. 140].

Ще однією групою топонімів у романі виступають астіоніми. Назви міст є важливими для просторової орієнтації дій персонажів. Письменник вживає назви українських міст: *Фастів, Вінниця, Київ, Одеса, Фастів, Львів, Біла Церква*; та закордонних: *Магадан, Москва, Відень*. Саме контрастивне вживання астіонімів вказує читачу на зіткнення різних ідеологій. *Ідемо на Львів через Київ* [55, с. 20]. *Вони отримали у Фастові зброю від петлюрівського штабу, присягаючись, що підуть на фронт* [55, с. 31]. *А тепер його син Євген Соколовський, низько припадаючи на ногу та опираючись на костур (покалічили в Магадані), спроквола човгав на свій куток Лапайку* [55, с. 11]. *Оце розвернуть вони свого поїзда й поїдуть навпрошки через поле в Москву* [55, с. 41]. *Коли вона поїхала зі своїм нотарем аж до Відня, Миронові хотілося плакати* [55, с. 100].

Слід підкреслити особливе значення серед всього топонімікону роману назв сіл та лісів. Більшість подій, що описані у творі ми бачимо саме на цих територіях. У романі згадуються такі села: *Горбулів, Вереси, Потіївка, Лопайка, Пилиповичі, Андріївка, Янівка, Модулів, Корчівка, Будаївка, Головецьке, Веррик*.

Вона розповіла Дмитрові про все, що вивідала в селі, і той наказав козакам обсадити Горбулів з усіх боків... [55, с. 44]. *Одного разу біля Потіївки отаманиша таки потрапила в пазурі большевиків, червоний комісар хотів порішити її власноруч, та коли вистрілив у Марусю з револьвера, вона виставила вперед долоню і відвела кулю* [55, с. 169]. *До двох сотень червоних кіннотників стали на ніч у селі Веррик і вже цього ранку збираються вирушати на пошуки “банди Марусі”* [55, с. 289].

У роман автор уводить такі назви дрімоніми (як важливих стратегічних об'єктів осередку повстанського руху): *Чортів ліс, Фрузинівський, Селище*.

Ви ще згадайте про десять возів золота, яке Маруся закопала в Чортовому лісі, – вже веселіше всміхнулася Ліза Євгенівна й рушила до дверей... [55, с. 14]. Маруся вирішила через греблю біля водяного млина, що стояв майже впритул до Фрузинівського лісу [55, с. 226].

Під час описів ландшафтів у романі, та розгортання баталій В. Шкляр використовує ороніми: *Дівич-гора, Лисоня, Замкова гора, Альпи*.

Аж тут від Дівич-гори вдарила гармата, заторохкотіли кулемети, десь на Бедилівці впали гарматні стрільна [55, с. 52]. Миронів батько, поклав свою голову ще на Маківці, старший син упав на горі Лисоні, а тепер от меншенький... більше нікого в неї немає [55, с. 59]. Мирон бачив перекошені обличчя стрільців... Петра Гультайчука чи лагідного Михася Проціва, котрий... уцілів на Замковій Горі у Львові [55, с. 104].

Досить часто вживаними серед інших топонімів у романі є гідроніми, котрі в цьому романі ми розділяємо на потамоніми, пелагоніми, гелоніми.

Стосовно потамонімів слід зазначити, що переважна більшість назв річок протікають на території України та є невеликими за розміром: *Збруч, Черч, Тетерів, Свинолузжка, Плиска, Стугна, Ірпінь, Стрипа, Роська, Білка, Кириша, Серебійка*. Винятками є *Дніпро* та *Дністер*.

Осипу по цей бік Збруча вже не раз доводилося чути, що він гуцул, – це, звичайно, ближче, ніж австріяка, але теж пальцем у небо [55, с. 119]. По обидва береги Дніпра стояли білогвардійці, галицькі корпуси відкотилися на демаркаційну лінію [55, с. 160]. От у Горбулеві така річечка називається Свинолузжка, то там усе зрозуміло: біля води лужок, а на ньому пасуться свині [55, с. 290].

У романі окрім онімів на позначення річок, знаходимо гелонім *Козине болото* та пелагонім *Чорне море*. Це слугує яскравим доказом того, що під час опису місцевості у романі, автор врахував усе до найдрібніших деталей, щоб якомога реальніше передати особливості місцевого колориту.

*Хоча, по правді сказати, не було тут аж такого єдиномисля, якого благав у Бога Тарас, котрий теж споглядав Думську площу з портретів, придивлявся, що воно діється на його **Козиному болоті** й хто чим дихає [55, с. 129]. Штаб Головного Отамана Симона Петлюри виробив план походу більшими силами на Київ, а меншими – на Одесу, до **Чорного моря** [55, с. 16].*

У творі, коли події розгортаються у столиці України, письменник зосереджується на описі місцевості одного міста та дуже ретельно та детально описує кожну вулицю, бульвар, площу. Тобто мікротопонімікон Києва описаний письменником надзвичайно реалістично. В. Шкляр вживає оніми на позначення вулиць: *Безаківська* (нині вулиця Симона Петлюри), *Фундукліївська*, *Ярославів Вал*, *Хрещатик*, *Терещенківська*, *Театральна*, *Інститутська*, *Велика Володимирська*, *Велика Васильківська*.

Зазначимо також, що деякі з назв вулиць на сьогодні є зміненими. Тому, старі назви відповідають загальному часу роману та підтверджують історичну правду описуваних подій.

*Твердим кроком вони помаршували бруківкою спершу на вулицю **Безаківську**, і вже тут завважили, що місто не лише прокинулося, але й заворушилося святковим життям [55, с. 110]. На її закличний голос почало збігатися ще більше киян, які річками стікалися до людського моря з доколишніх вулиць і вуличок – **Фундукліївської, Ярославового Валу, Хрещатика...** [55, с. 115].*

Автор також вживає назву київського бульвару *Бібіківський* (нині бульвар Тараса Шеченка) та площі – *Соборна*.

*Уже на **Бібіківському бульварі** квіти полетіли на чорношличників і під копита їхніх коней [55, с. 126]. Нарешті авто виїхало на **Соборну площу** і підкотило до гімназії, у якій розмістився штаб командувача 7-ї піхотної дивізії генерала Бредова [55, с. 146].*

Отже, топоніми – це важливий компонент роману “Маруся”. Вони є сюжетно та композиційно важливими елементами дотримання правдивості оповіді, через надзвичайну ретельність їх вибору, топоніми вказують нам на конкретний час, адже деякі назви з плином часу було змінено. Тому усі

географічні назви є актуальними для персонажів твору, проте для читача деякі з них є вже застарілими. Вибір топонімів автором є безумовно вмотивованим, географічні власні назви доповнюють історичне полотно твору.

2.4. Функціонування фонових онімів

Серед ономастикону історичних романів В. Шкляра великий масив складають фонові оніми. Такі власні назви утворюють немовби справжній фон для персонажів та подій, які відбуваються у творах. Вони наштовхують читачів на певні психологічні асоціації, спонукають до аналізу, розмірковування. Письменник гармонійно вписує фонові оніми в контекст обох романів.

Багаторівневість пласту фонових онімів характерна як для роману “Чорний Ворон”, так і для роману “Маруся”. Тому, виділяємо серед фонових онімів цих творів такі підгрупи: **теоніми** – власні назви божества в будь-якому пантеоні [38, с. 131], **бібліоніми** – власні імена на позначення героїв з Біблії [38, с. 40], **партіоніми** – найменування об’єднань людей, держав та інших об’єктів за політичними, ідеологічними та іншими подібними ознаками [38, с. 40], **ідеоніми** – власні назви на позначення витвору людської культури, мистецтва чи науки [38, с. 61], **зооніми** – власні імена (клички) тварин [38, с. 58].

Першою підгрупою фонових онімів виділяємо теоніми. Як вже зазначалося, релігія здавна займала значне місце в житті українського народу. Тому, не зважаючи на політичні перипетії та церковні заборони, люди все одно зверталися до Бога. У романах бачимо, що цей процес відбувається на підсвідомому рівні. На морфологічному зрізі, вживання теонімів здебільшого виражене вигуками.

У романі “Чорний Ворон” автор уводить не лише християнські теоніми: *Бог, Господь, Спаситель*, а й язичницькі: *Дажбог, Сварог, Перун, Мокоша*. Цим письменник підкреслює дуалістичну ментальність українців, у

якій й досі співіснують залишки язичницьких вірувань та християнських традицій. *Боже, зовсім інший чоловік... – вона провела прохолодними пальцями по моєму обличчю* [54, с. 197]. *А якщо доведеться загинути, то дай нам, Господи, зустріти смерть...* [54, с. 235]. *Перед образом Спасителя стояла молільниця, і Чорний Ворон усім єством відчув її близькість* [54, с. 112].

У романі одним з дійових персонажів є повстанець Ладим. Він є язичником та молиться своїм богам, а саме Дажбогу (котрий за віруваннями язичників є одним з головних богів та богом Сонця), Сварогові (богові творчої сили природи, він вважався богом-ковалем), Перуну (за уявленнями був богом грози, грому та блискавки) та Мокоші (богині милосердя та родючості). *Кому в цей день дозволялося їсти дичину, то це хіба Ладимові, бо він був затятим язичником, який молився Дажбогу, Сварогові, Перуну, Мокоші і, що цікаво, незрідка вимолював у них те, що Ладимові було треба* [54, с. 234].

У романі “Маруся” письменник використовує такі теоніми: *Бог, Господь*. Вони присутні під час діалогів героїв, переважно як вигуки. *Боже, як я сі тішив, коли ми вступили до Києва, а чимсі скінчило?* [55, с. 162]. *Прости, Господи, що в неділю, – перехрестився Микита Шульга* [55, с. 186].

Другою підгрупою є біблійніми. Найуживанішим біблійнимом в обох романах є *Божа Матір* та його варіанти – *Богородиця, Діва Марія, Магдалина*.

Для героїв *Божа Матір* є заступницею, вони часто звертаються до неї за допомогою у найтяжчі моменти. Так, у романі “Чорний Ворон” зворушливим моментом є, молитва повстанця Коляди: *Він просив Матір Божу, аби відвела від них лихо, заступила товаришів і, якщо треба, хай це зробить ціною його, Колядиного, життя, він зовсім на неї не образиться, бо давно готовий перейти в інший світ, хай це буде на небі чи ще в якомусь невідомому місці, але він, Коляда, готовий перейти туди хоч зараз, нехай лишень свята Богородиця заступиться за хлопців...* [54, с. 183].

А в романі “Маруся” В. Шкляр описує подібну ситуацію молитви бійця під час складного бою: *Поруч нього Петро Гультайчук ворушив потрісканими губами, і з порухів губ Мирон бачив, що він молиться до Богородиці-Діви* [55, с. 235].

Проте також В. Шкляр використовує й інші біблійні імена. Наприклад у романі “Чорний Ворон” – це *Давид, Урія, Соломон, Йоав, Йосип, Єгова, Ірод, Іуда*. Автор викликає у читача алюзійні символи з посиланням на цих біблійних героїв. Іуда, наприклад для персонажів символізує у першу чергу зрадника, а Соломон – наймудрішого й найсправедливішого правителя. *Давид убиває рідного сина Урію, Соломон прямо в шкіні убиває свого чесного сина-воїна Йоава...* [54, с. 200]. *Про те, що ми з тобою, немов Йосип з Марією та дитятком, утікаємо від Ірода до Єгипту* [54, с. 208]. *Іуда, – процідив рудий вирлоокій “бебех”, схоже, що вихрест, але першим повернувся і став навколішки* [54, с. 18].

Наступною підгрупою є партіоніми. Події, котрі В. Шкляр описує в романі, припали на період політичної нестабільності та утворення багатьох суспільних угруповань. Так в романі “Чорний Ворон” маємо такі приклади: *Українська Народна Республіка (УНР), Вища Отаманська Рада, УРСР*.

1921 року долю чотирилітньої війни, яку Росія розв'язала проти Української Народної Республіки, було вирішено на користь загарбника [54, с. 1]. *Він сказав, що уряд УНР закликає лісовиків припинити бойові дії, не піднімати жодних повстань...* [54, с. 110]. *Всі головні рішення ми ухвалимо на Вищій Отаманській Раді, яка призначається на 28 вересня у м. Звенигородці* [54, с. 160].

У романі “Маруся” автор зазначає такі політичні об'єднання: *Центральна Рада, Українська Народна Республіка (УНР), Директорія УНР, Антанта*.

У творі найголовнішим партіонімом є *УНР*. Назва цього об'єднання трапляється у тексті найчастіше. Це зумовлено політичною ситуацією в нашій країні у 20-х роках ХХ ст.. коли після Першої світової війни було позбавлено вплив імперій та повстало державне життя України та було

утворено Українську Народну Республіку. Саме це угруповання мало ідейний вплив на холодноряців.

Замість безоглядного визволення Краю з московського ярма Київ півроку мітингував на вулицях, а провідники Центральної Ради боялися навіть думки про творення власної армії [55, с. 58]. Та якщо ви... якщо ми з вами воюємо за Українську Народну Республіку, то мусимо шанувати її відзнаки та символи [55, с. 76]. Дивувала обізнаність полковника Стесселя, котрий запитав, чи то правда, що французи озброїли до зубів армію Галлера для боротьби з большевиками, а він, сучий син, обвів Антанту кругом пальця і всі сили кинув проти галичан? [55, с. 155]

Четвертою підгрупою виділяємо ідеоніми, що виражені в романах назвами газет та журналів. Саме ці оніми у творах виконують функцію впливу, мають інформаційну ефективність. Роль засобів масової інформації особливо важлива під час військових дій. Саме на цьому наголошує В. Шкляр, вводячи оніми на позначення газет та журналів того часу. В історичному романі “Чорний Ворон” знаходимо такі приклади: журнал “Син України”, газета “Червоний Жовтень”.

Гамалій, певна річ, відчував недовіру, відчував і навіть схвалював – а як же інакше? – тому, ніби між іншим, дістав десь із пазухи журнал “Син України” і подав Загородньому [54, с. 145]. Зрештою він дістав із пазухи вчетверо складену окружну газетку “Червоний Жовтень”, розгорнув її і, подаючи Воронові, показав на першу сторінку [54, с. 225].

Останньою підгрупою фонових онімів історичних романів В. Шкляра “Чорний Ворон” та “Маруся” виділяємо зооніми. Ця група онімів є справді важливою для обох творів. Перш за все, багато уваги автор приділяє іменам коней головних героїв. Бо саме коні були вірними супутниками повстанців в бою.

У романі “Чорний Ворон” автор використовує такі зооніми: *Мудей, Зірка, Сірко, Тася*.

Наголосимо, що коня головного героя звати *Мудей*. Він мав важливе значення для головного героя. Чорний Ворон вважає, що ця тварина має

душу та здатна передбачувати події. Мовознавці висувають припущення, що образ коня Мудея має прототипа – кінь вояка петлюрівської армії Валентина Сім'янціва, котрий був колишнім офіцером царської армії, холодноярцем, учасником боїв проти червоноармійців у вересні 1920 р. у Бурштині. Адже його коня звали так само, як і коня Чорного Ворона [34, с. 78]. *Останнє, що Ворон пригадував... – це те, що лежав на землі геть розчавлений, не міг навіть звестися на ноги, і тоді Мудей також ліг біля нього, тихенько заіржав, припрошуючи в сідло* [54, с. 8]. *Якби хтыва англо-арабка Зірка сама розвернулася на тому пагорбі й помчала на іржання чужого жеребця, то чи не зміг би Василь Чучупака вчасно зіскочити з неї або й угатити кулю кобилі у вухо?* [54, с. 10] *Праворуч від Ворона летів Вовкулака, його кара кобила Тася, хоч була норовистою “дівкою”, чула Мудея на нюх за версту* [54, с. 186].

А в романі “Маруся” письменник зображує коней з такими іменами: *Нарцис, Галька, Буян, Киргиз, Сірий.*

Вона пристрожила Нарциса й вискочила на схилок Дівич-гори, щоб усі її добре бачили й чули [55, с. 89]. За романом, коня головної героїні було звати Нарцис. Це ім'я йому дала сама Маруся. Саме він є її вірним другом в бою. Та до цієї тварини дівчина ставиться з особливою ніжністю.

Скочивши на свою кобилу Гальку, Санько лісом узяв праворуч, щоб вийти на березняк тією смужкою поля, яка не проглядалася з боку ворога [55, с. 296]. *Один недолік був у його вороного Буяна – він, стерво, кусався, маючи при тому не зуби, а зубила, якими міг перегризти дишля, і, коли його брав за вуздечку хтось чужий, Буян кусався, як собацюра* [55, с. 124].

Фонові оніми в романах В. Шкляра доповнюють загальну ономастичну картину твору, роблячи його яскравим та неповторним. У романах фонові оніми набувають стійких асоціацій читача, що сприяють розвитку їх алюзивного потенціалу.

Отже, ономастикони обох історичних романів Василя Шкляра є двома довершеними багаторівневими системами. Аналізуючи такі групи власних назв як антропоніми, хрононіми, топоніми та фонові оніми можемо зробити

висновок – письменник майстерно ставиться до їх вибору та введення в художню канву романів, дотримуючись законів історичної правди. Усі аналізовані групи власних назв якнайточніше характеризують індивідуальний стиль письменника, відтворюють авторський задум, допомагають окреслити час і простір, створюють у свідомості читача панорамну картину подій початку ХХ століття.

2.5. Специфіка використання власних назв в ідіостилі В. Шкляра

Особливість твору на історичну тему полягає у тому, аби події були зображені якомога реальніше. У досягненні цієї мети письменникам стають в нагоді власні назви. Їх вибір для майстра слова – це прояв його літературної індивідуальності, відображення світобачення письменника та авторського задуму. В історичних художніх творах оніми виступають історичними та національно-культурними ідентифікаторами.

Власні назви в художньому творі є невід’ємним компонентом його структури та вагомою частиною твору. Влучно зазначила Т. Гриценко: “...аналіз ономастикону художнього твору як одного із засобів текстотворення та індикатора індивідуального стилю письменника вимагає уваги до репертуару власних назв усіх типів ономаоб’єктів” [7, с. 95].

Спираючись на ономастикони аналізованих історичних романів В. Шкляра, робимо висновок, що онімні системи обох творів мають спільні риси. Саме це і зумовлює особливості використання власних назв в ідіостилі письменника.

Першою й найголовнішою рисою є те, що Василь Шкляр дуже відповідально й ретельно відбирає оніми до своїх романів. Він до найменших дрібниць розробляє художній світ кожного твору й, наче мозаїку філігранно викладає кожен власну назву на своє місце. У романі “Чорний Ворон”, як і в романі “Маруся”, ономастикон побудований з опорою на архівні джерела, історичні довідки, спогади очевидців і т.д. Тобто кожна власна назва має своє реально існуюче історичне підґрунтя. Імена героїв, час і простір, що виражені

власними назвами не викликають у читача сумніву в реальності подій, що описує автор. Тобто кожна з цих власних назв є елементом художнього тексту та працює на нього. Велику як художню, так і історичну цінність мають онімні системи обох романів через те, що події, які описує В. Шкляр, довгий час замовчувалися владою.

Другою рисою, характерною для ідіостилю В. Шкляра є промовисті назви творів. В цьому також беруть участь власні назви. Характерним є те, що обидва головних герої романів мають свої повстанські псевдо, котрі є символічними (що є даниною часів УПА). Надання онімам нових конотацій в історичних романах – також є характерним для В. Шкляра.

Ідіостилю письменника також властиве гармонійне поєднання реальних антропонімів та вигаданих автором. Власні імена у Василя Шкляра особливі тим, що здатні передавати історичні координати конкретної доби. Різномасштабна система антропонімів в кожному романі дозволяє констатувати, що характер та колорит епохи письменник відтворив якнайкраще. У романах за допомогою антропонімів, майстер слова доносить головну думку: не зважаючи на національність та віросповідання, люди в змозі не лише мирно співіснувати, а й об'єднатися заради загальної мети. Такою метою для них є досягнення волі України. Саме за допомогою онімів вдалося яскраво зобразити боротьбу українських повстанців проти окупаційної влади у двадцятих роках минулого століття на території Холодного Яру.

Ще однією особливістю використання власних назв письменником є його майстерна робота з хрононімами творів. В романах вони є яскравими репрезентантами української культури та особливостей нашого менталітету. За допомогою майстерної роботи з темпоральним аспектом романів, нових функцій набувають інші розряди онімів (геортоніми), що починають в романах вказувати читачу на хронологію подій.

Під пером В. Шкляра власні назви географічних об'єктів не лише вказують читачу на локацію подій, а й відтворюють дух доби. Автор

використовує топоніми, котрі відповідають конкретній місцевості та конкретному часу.

Фоновим онімам романів характерна багаторівневність, символічність та алюзивний потенціал.

Особливу увагу слід приділити функціональному навантаженню власних назв романів. Майстерно обіграні оніми творів В. Шкляра набувають різних функцій, а саме: номінативної, текстотвірної, характеристичної, локалізаційної, хронотопної, алюзивної, символічної, емоційно-оцінної.

Отже, автор відповідально ставиться до вибору власних назв, їх місця в тексті та їх смислового навантаження. Структура і склад онімного простору становлять одну з структурних прикмет ідіостилю письменника. Усе це в комплексі утворює неповторне, розгалужене ономастичне поле у кожному історичному романі, що є характерною рисою ідіостилю В. Шкляра та в повній мірі відображає його авторський задум.

ВИСНОВКИ

Комплексний зіставний аналіз ономастиконів історичних романів В. Шкляра “Чорний Ворон” та “Маруся” виявив, що широкі онімні поля обох творів мають велику кількість спільних рис, котрі допомагають визначити специфіку індивідуального стилю письма автора.

Під час дослідження теорії з літературно-художньої ономастики, а особливо ролі онімів в історичних творах, нами було розроблено термін “три єдності” на позначення необхідних пропріальних складових будь-якої події. Такими єдностями у романах В. Шкляра виступають антропоніми, хрононіми та топоніми. Проте, як доповнення до них, визначаємо ще один клас власних назв – фонові оніми.

Під час проведення ономастичних паралелей між антропоніміконами романів, розглянули власні імена персонажів як з семантичного погляду, так і зі структурного. У першому випадку виділили антропоформули, за якими вони утворюються в повісті. Виокремили семантичні підгрупи антропонімів: повстанські псевдо, власні імена отаманів, імена представників армії, реаліоніми, імена другорядних персонажів, антропоніми з натяком на національність, імена церковнослужителів. У другому випадку надали структурну характеристику антропонімам, виокремивши антропоформули за якими їх створював письменник. Зазначимо, що дотримуючись української традиції номінування героїв, письменник досягає ще більшої достовірності оповіді.

Важливою групою власних назв у творах виступають хрононіми. В ході аналізу було виявлено, що до цієї групи приєдналися геортоніми, набувши темпоральних функцій.

Серед топонімів романів виділили такі підгрупи: назви країн, дрімоніми, астіоніми, назви сіл, хуторів, повітів, ороніми, гідроніми (потамоніми, гелоніми, пелагоніми), урбаноніми (назви вулиць, бульварів, площ).

В масиві фонових онімів виокремили підгрупи: теоніми, біблійні, партіоніми, ідеоніми, зооніми.

Під час ґрунтовного аналізу стилістичного навантаження власних назв, визначили такі функції онімів: номінативну, текстотвірну, характеристичну, локалізаційну, хронотопну, алюзивну, символічну та емоційно-оцінну.

Специфікою власних назв історичних романів В. Шкляра виявилось те, що всі вони виконують номінативну та текстотвірну функції. Проте інші функції виконують лише окремі лексико-семантичні групи власних назв. Наприклад, антропоніми – характеристичну, алюзивну, емоційно-оцінну функції; топоніми виконують локалізаційну, хронотопну, символічну функції; хрононіми – хронотопну, символічну функції; фонові оніми у творах виконують алюзивну та символічну функції.

З проведеного нами аналізу робимо висновок, що задля повноцінного сприйняття та розуміння художнього твору без аналізу власних назв виявляється неможливим. Їх вивчення є складовою дослідження творчості письменника та визначення особливих рис його ідіостилу. Саме майстерне введення онімів у мовну канву твору дозволяє якнайточніше визначити специфіку індивідуального стилю письменника, відтворити авторський задум, зробити твір більш образним та цікавим. З огляду на жанровий різновид романів, власні назви є невід'ємною їх складовою. У творах немає жодного зайвого оніма, а всі наявні є доречними й сприяють глибшому розкриттю художнього цілого. Письменник використовує їх аби якнайточніше передати реальність відтворюваних подій, в плані дійових осіб, часу та простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белей Л. Е. Вариативность антропонимов на разных уровнях украинского языка : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Ужгород, 1986. 23 с.
2. Белей Л. О. Українські імена колись і тепер. Київ : Темпора, 2010. 128 с.
3. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХ ст. Ужгород, 1995. 120 с.
4. Вартанова О. А. Англоязычные топонимы и их стилистический потенциал в поэзии : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 1994. 226 с.
5. Горенко О. П. Літературний антропонім: концепт та інтерпретація (на матеріалі творів американських романтиків) : автореф. дис. ... доктора філол. наук : 10.01.06. Київ, 2009. 36 с.
6. Горпинич В. О. Назви жителів в українській мові: питання словотвору, слововживання та нормування. Київ : Вища школа, 1979. 158 с.
7. Гриценко Т. Б. Власні назви як засіб стилетворення в українській історичній прозі другої половини ХХ ст. (на матеріалі романів про Б. Хмельницького) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1998. 17 с.
8. Гриценко Т. Б. Ономастикон художнього тексту як об'єкт цілісного аналізу. *Щорічні записки з українського мовознавства*. 1999. № 6. С. 92–98.
9. Денисюк В. В. Антропоніми в українській історіографічній традиції другої половини ХVІІ–ХVІІІ ст. : монографія. Київ : Міленіум, 2006. 203 с.
10. Драган Ю. М. Функціонально-семантичне навантаження антропонімів у мовному просторі історичних творів Андріана Кашенка. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. № 2. С.216–224.

11. Дука Л. И. Прагматический потенциал онимов и способы его актуализации в тексте : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Запорожье, 2002. 238 с.
12. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 51–53.
13. Іванова Н. І. Стилїстика конотативних антропонімів у художній прозі В. Аксьонова : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Дніпро, 2000. 20 с.
14. Ільченко І. І. Антропонімія Нижньої Наддніпрянщини в її історичному розвитку (Надвеликолузький регіон) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпро, 2003. 15 с.
15. Ільченко І. І. Оніми як вияв ідіостилю Тодося Осьмачки. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2011. № 15. С. 337–340. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2011_15_82 (дата звернення 1.10.2019)
16. Ільченко І. І. Ономасторчість як складник ідіостилю П. Загребельного (роман “Диво”) *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2010. № 2. С. 117–122. URL: <http://bo0k.net/index.php?bid=17962&> (дата звернення 11.10.2019)
17. Ільченко І. І. Хрононіми в художній системі роману П. Загребельного “Диво” *State and Problems of Bulgarian Onomastics*. 2016. № 1. С. 403–413. URL: <http://journals.uni-vt.bg/getarticle.aspx?aid=2464&typ-pdf> (дата звернення 9.11.2019)
18. Ісат Ю. А. 2500. Чоловічі та жіночі імена: походження, значення, вибір. Донецьк : ТОВ ВКФ “БАО”, 2005. 560 с.
19. Калашник В. С. Особливості слововживання у поетичній мові : навчальний посібник. Харків : ХДУ, 1985. 68 с.
20. Калинин В. М. Поэтика онима. Донецк : Юго-Восток, 1999. 408 с.
21. Карпенко О. Ю. Прагматичний потенціал власних назв у художньому творі. *Мовознавство*. 1989. № 4. С. 45–49.

22. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 325 с.
23. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики*. Одеса, 2000. № 4. С. 68–74.
24. Карпенко О. Ю. Структура хрононімічного фрейму. *Записки з ономастики*. Одеса, 2008. № 11. С. 111–118.
25. Карпенко Ю. О. Власні назви в художній літературі. *Літературна ономастика* : зб. статей. Одеса : Астропринт, 2008. С. 9–14.
26. Карпенко Ю. О. Назва твору як об'єкт ономастики (переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). *Літературна ономастика* : зб. статей. Одеса : Астропринт, 2008. С. 29–37.
27. Корнієнко І. А. З історії розвитку літературної ономастики. *Слов'янський збірник*. Одеса, 2014. № 18. С. 60–68.
28. Корнієнко І. А., Єфімовська О. М. Поетоніми як стилістичні засоби в історичному романі Ліни Костенко “Маруся Чурай”. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки*. Миколаїв, 2016. № 2. С. 136–139.
29. Крупеньонова Т. І. Функціональне навантаження власних назв історичних осіб у художньому тексті (на матеріалі драматургії Лесі Українки) : монограф. Одеса : Астропринт, 2004. 159 с.
30. Литвин Л. В. Ономастична система художньої прози (на матеріалі французьких романів ХІХ–ХХ століть) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2006. 17 с.
31. Лукаш Г. П. Ономастикон прозових творів В. Винниченка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 1997. 18 с.
32. Максимюк М. В. Особливості функціонування топонімів в романі В. Кожеляка “Дефіляда в Москві”. *Логос ономастики*. 2006. № 1. С. 97–103.
33. Михайлов В. Н. Собственные имена как стилистическая категория в русской литературе. Луцк, 1965. 56 с.

34. Мороз О. А. Власне ім'я як репрезентант національної історії та культури (на матеріалі антропонімів роману В. Шкляра “Чорний Ворон”). *Мова і культура*. 2012. № 15. С. 93–99.
35. Немировська О. Ф., Немировська Т. В. Українська літературна ономастика: взаємозв'язки і паралелі поетики. *Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки* : збірник наукових праць. Київ : НМК ВО, 1992. С. 18–25.
36. Немировська О. Ф. Фонові оніми як засіб утворення алюзії (на матеріалі роману О. Ю. Кобилянської “Апостол черні”). *Записки с ономастики*. 2013. № 16. С. 108–119.
37. Немировська О. Ф. Хрононіми як показник історичного часу (на матеріалі роману І. С. Нечуя-Левицького “Гетьман Іван Виговський”). *Записки з ономастики*. 2008. № 11. С. 28–36.
38. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. Москва : Наука, 1978. 198 с.
39. Саврей О. В. Функціонування фонових онімів у прозі Ольги Кобилянської. *Записки з ономастики*. 2005. № 8. С. 93–102.
40. Селіверстова Л. І. Ономастикон у поетичному ідіолекті Яра Славутича : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2003. 296 с.
41. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : словник-довідник. Київ : Наукова думка, 1996. 335 с.
42. Соколова А. В. Онімичний аспект проблеми ідіостилю письменника (на матеріалі зіставлення антропонімії у романах Григорія Тютюнника “Вир” і Василя Земляка “Лебедина згряя”) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Ізмаїл, 2003. 245 с.
43. Сосюк І. Специфіка антропонімів як вияв авторської позиції в романі Василя Шкляра “Чорний Ворон”. *Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес* : матеріали всеукр. наук. конф. м. Харків, 2–3 квітня 2013 р. Харків : НТУ “ХПІ”, 2013. С. 146–148.

44. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. Москва : Наука, 1973. 367 с.
45. Суперанская А. В. Теоретические проблемы ономастики : автореф. дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19. Москва, 1974. 48 с.
46. Суперанская А. В. Языковые и внеязыковые ассоциации собственных имен. *Антропонимика*. Москва, 1970. С. 7–17.
47. Фененко М. В. Топонімія України в творчості Тараса Шевченка. Київ : Радянська школа, 1965. 127 с.
48. Фонякова О. И. Имя собственное в художественном тексте. Санкт-Петербург : ЛГУ, 1990. 104 с.
49. Франко І. Я. Твори : у 20 т. Київ : Держлітвидав України, 1951–1955. Т. 6. 140 с.
50. Ходикіна І. І. Ономастичний простір творів Григорія Лютого. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. 2. С. 184–186.
51. Хрустик Н. П. Стилiстичне навантаження звертання, вираженого кличним відмінком, у поезії Т. Шевченка та в перекладах його творів російською та англійською. *Слов'янський збірник*. Одеса, 2015. № 19. С. 230–238.
52. Чебанюк О. Н. Календарні хрононіми в українській традиційній культурі та фольклорі. *Українознавчий альманах*. Київ : КНУ імені Т. Г. Шевченка, 2012. Вип. 8. С. 194–196.
53. Шестопалова Л. Д. Специфіка антропонімів у химерній прозі (на матеріалі творчості В. Дрозда) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2006. 19 с.
54. Шкляр В. М. Залишенець. Чорний Ворон. Харків : Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2010. 384 с. URL: <http://mnk.org.ua/uploads/Zalyshenec-Chornuj-Voron-pdf-Vasyl-Shklyar.pdf> (дата звернення 11.09.2019).

55. Шкляр В. М. Маруся. Харків : Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2014. 320 с. URL: https://docs.chtyvo.org.ua/Shkliar_Vasyl%20Marusia.pdf (дата звернення 14.10.2018).
56. Шотова-Ніколенко Г. В. Онімний простір романів Ю. І. Яновського : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2006. 22 с.
57. Gardiner A. H. The Theory of Proper Names. A Controversial Essay. 2-nd ed. London; New York; Toronto, 1954. 76 p.
58. Pavilenis R. I. Problema smysla: sovremennyj logiko-filosofskij analiz jazyka. Moscow : Mysl. 1983. 286 p.
59. Śnieżyński M. Przewiska nauczycieli. Kraków : Impuls, 2003. 248 p.
60. Wilkoń A. Nazewnictwo w twórcach Stefana Żeromskiego. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970. 150 s.
61. Wolnicz-Pawłowska E. Osiemnastowieczne imiennictwo ukraińskie w dawnym województwie Ruskim. Wrocław, 1978. 139 s.